

III. Қаржы делдалдығы институттары

4. Қаржы секторының экономикадағы рөлі

4.1 Қаржылық қатынастардың даму деңгейі

Әлемдік қаржы дағдарысы дамуының екі жылы ішінде елдегі қаржы делдалдығы қызметі елеулі өзгерістерге ұшырады. Осы кезеңде ресурстарды экономикаға қайта бөлу мемлекеттің қаржы институттарына белсенді қолдау көрсетуі есебінен жүзеге асырылды.

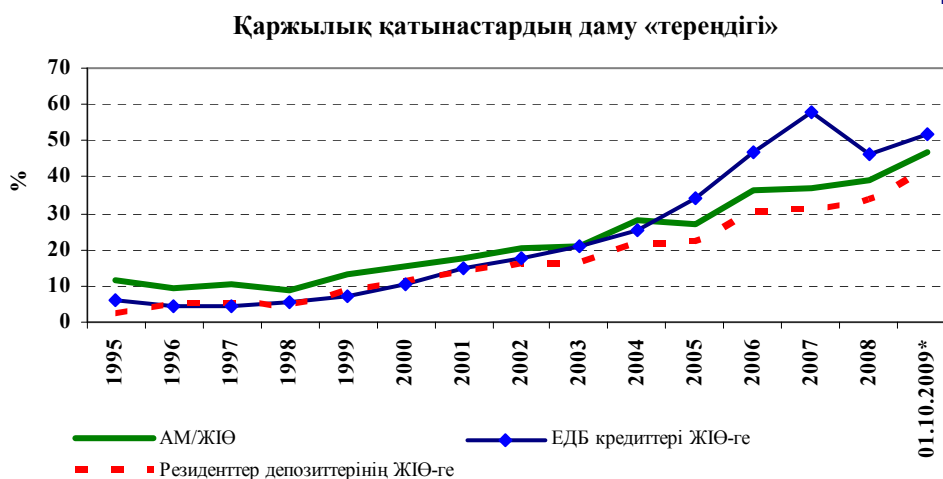
Қорландырудың бұрынғы көздерін жоғалту банктер тарапынан өздерінің қаржы делдалдығы функциясын іске асырудың мүмкін болмауынан көрінді, бұған ел экономикасының тұрақты жұмыс істеуін қамтамасыз ету мақсатында мемлекеттің араласуы қажет етті. Алайда мемлекеттік дағдарысқа қарсы шаралар шеңберінде бағытталған қаражат экономикалық агенттер тарапынан кредиттік ресурстарға сұранысты қанағаттандыру үшін жеткіліксіз болып табылды және экономикалық өсудің теріс көрсеткіштері осы үдерістің заңды салдары болып табылады.

2009 жылдың үшінші тоқсанының аяғындағы жағдай бойынша экономикаға кредиттелдің ЖІӨ-ге арақатынасының коэффициенті оның 2008 жылдың аяғындағы 46% мәнімен салыстырғанда 52%-ға дейін өсті (4.1.1-график). Бұл өсуге, негізінен, ағымдағы жылғы ақпанда теңгенің құнсыздануы нәтижесінде шетел валютасындағы кредиттік портфельді қайта бағалау себепші болды, ал көрсеткіш мәнінің өзі оның дағдарыс алдындағы деңгейінен төмен болып қалуда.

Өз кезегінде банк жүйесіне сенімнің деңгейі сақталуда – депозиттердің ЖІӨ-ге арақатынасының коэффициенті өсу үстінде. 2009 жылғы үшінші тоқсанның аяғында оның мәні 2008 жылғы 34%-бен салыстырғанда 42% болды.

Кредиттеудің неғұрлым бірқалыпты қарқыны экономиканы кредиттеудің және халықтың жинақ ақшасы өсуінің қарқындары арасындағы айырманы қысқартуға мүмкіндік берді. Сыртқы нарықтардан ресурстар тарту мүмкіндігінің болмауы депозиттердің елеуетті ресурстық база ретінде тартымдылығын айтарлықтай арттырды.

4.1.1-график

Ескерту: ЖІӨ бойынша деректер жылдық көрсетумен келтірілді
Дерек көзі: ҚРСА, ҚРҰБ есептері

4.2 Қаржы секторының құрылымы

Қаржы секторында қызмет көрсетудің шоғырлану дәрежесі қаржы-экономикалық тұрақсыздық жағдайларында бизнестің оның басты сегменттерінің айтарлықтай тарылуына қарамастан жоғары дәрежеде сақталып отыр. Шет елдің қатысуы бар банктер тарапынан бәсекелестіктің өсуі шетелдік капиталдың банк секторына ену деңгейі тұрғысынан осы сәтте қаржы тұрақтылығы үшін қауіп төндірмейді.

Қаржылық қызмет көрсетудің түрлі сегменттерінде нарыққа қатысушылар санына реттеуші сияқты, сондай-ақ экономикалық сипаттағы факторлар кешені ықпал етті. Атап айтқанда, банктердің және бағалы қағаздар нарығына кәсіби қатысушылардың капиталының ең аз мөлшері бойынша талаптардың артуы, ипотекалық ұйымдарды пруденциалдық реттеу және банктік емес қаржы ұйымдары жүзеге асыратын аударым және касса операцияларына талаптардың қатаюы қаржы ұйымдарының бір бөлігінің нарықтан кетуіне себепші болды (4.2.1-кесте). Ипотекалық ұйымдар және бағалы қағаздар нарығы сегменттерінде реттеуші шаралардың қосымша күшейткіш әсерін ағымдағы дағдарыс салдары ретінде қор нарығында және жылжымайтын мүлік нарығында іскерлік белсенділіктің жалпы баяулауы көрсетті.

4.2.1-кесте

**Қаржы секторының институционалдық құрылымы
(қаржы институттарының саны)**

Қаржы институттары	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008	01.10.2008	01.01.2009	01.10.2009
ЕДБ	34	33	35	36	37	37
Сақтандыру ұйымдары	37	40	41	44	44	43
Сақтандыру актуарийлері	30	33	44	49	56	63
БҚН кәсіби қатысушылары *, оның ішінде:	130	147	208	217	212	180
<i>Брокерлер-дилерлер</i>	<i>62</i>	<i>70</i>	<i>106</i>	<i>106</i>	<i>103</i>	<i>86</i>
<i>Тіркеушілер</i>	<i>18</i>	<i>16</i>	<i>17</i>	<i>15</i>	<i>15</i>	<i>12</i>
<i>ЗАИБҰЖ</i>	<i>11</i>	<i>13</i>	<i>11</i>	<i>13</i>	<i>13</i>	<i>14</i>
<i>УИП</i>	<i>28</i>	<i>37</i>	<i>61</i>	<i>68</i>	<i>66</i>	<i>54</i>
<i>Кастодиандар</i>	<i>11</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>11</i>	<i>11</i>
<i>Трансфер-агенттер</i>	<i>0</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>4</i>	<i>3</i>
Сауда-саттықты ұйымдастырушылар	1	1	1	1	1	1
Жинақтаушы зейнетақы қорлары	14	14	14	14	14	14
Ипотекалық ұйымдар	7	10	12	12	12	7
Банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар	32	16	23	23	22	10
оның ішінде инвестициялық компаниялар	0	1	4	4	4	3

*Ескерту: берілген лицензиялар саны
Дерек көзі: ҚҚА*

Екінші жағынан, ұзақ мерзімді кезеңде елдің экономикалық дамуының қолайлы перспективалары және бай табиғат ресурстары ірі қазақстандық банктердегі ресурстық базаның шектелуі жағдайларында қолжетімді қорландырудың артықшылықтарын пайдалануға тырысқан шетелдік ойыншыларға арналған қаржы нарығының барынша кең сегменттерінің тартымдылығын қамтамасыз етеді. Атап айтқанда, банк нарығында «Шинхан Банк Қазақстан» АҚ - Оңтүстік Корея, ВТБ Банк АҚ ЕҰ (Қазақстан) - Ресей Федерациясы сияқты ойыншылар пайда болды және кейбір шетелдік инвесторлар жақын арада нарыққа шығуға қызығушылық білдірді.

Тұтастай алғанда, қаржы секторындағы шетелдік капиталдың өсу үлесі қазіргі уақытта қаржы тұрақтылығы тұрғысынан қарағанда қолайлы деңгейде тұр. Бұдан басқа, сақтандыру секторы және зейнетақы қызметі секторы субъектілеріне қатысты шет елдің қатысу деңгейін негізінен шет елдің қатысуы бар қазақстандық банктердің шетелдік бас компаниялары айқындайды (4.2.2-кесте).

4.2.2-кесте

Қаржылық қызмет көрсету секторларында шетелдік қатысу, %-бен

	Қаржы ұйымдарының жарғылық капиталындағы шетелдік капиталдың үлесі					Шетелдің қатысуы бар қаржы ұйымдары активтерінің жалпы активтердегі үлесі				
	01.01.06	01.01.07	01.01.08	01.01.09	01.10.09	01.01.06	01.01.07	01.01.08	01.01.09	01.10.09
Банк секторы	10,5	5,6	15,4	17,9	16,7	7,3	5,9	15,8	15,8	23,8
Сақтандыру секторы*	6,2	8,9	21,5	15,5	14,9	12,5	28,7	20,6	30,9	33,2
Зейнетақы қызметін көрсету секторы*	3,5	2,6	17,7	10,6	17,5	18,1	17,6	20,1	17,0	20,3

Ескерту: жанама иеленуді қоса алғанда

Дерек көзі: ҚҚА

Тұтастай алғанда, кредиттеу сегменттері бойынша 2007 жылмен салыстырғанда кейбір төмендеуге қарамастан қаржылық қызмет көрсетудің шоғырлануының жоғары деңгейі бұрынғысынша, банк секторында кредиттік портфельдің шоғырлануында сақталып отыр. Мәселен, Қазақстандық банктердің бірінші бестігіне экономиканың салаларына берілген кредиттердің 85% дерлік тиесілі, олардың басым көлемі құрылыс және сауда сияқты салаларына сәйкес келеді (4.2.3-кесте). Шоғырланудың барынша айтарлықтай төмендеуі жеке тұлғаларды кредиттеу бөлігінде, ең алдымен тұтынушылық кредиттеуде байқалады. Орта және ұсақ банктер ірі ойыншылардағы басымдықтардың ауысуын ескере отырып, өзінің осы бөлікке қатысуын кеңейту мүмкіндігін барынша пайдалана алды.

4.2.3-кесте

**Қаржы секторы сегменттерінің шоғырлануы
(әрбір сегменттің 5 аса ірі қаржы институтының үлесі)**

Көрсеткіштің атауы	1.01.2008	1.01.2009	1.10.2009
ЕДБ кредиттеу бойынша:			
заңды тұлғалар	86,66	84,40	84,54
құрылыс	87,31	87,85	87,92
сауда	84,47	79,18	80,49
жеке тұлғалар	67,97	66,46	61,37
жеке тұлғаларға тұтынушылық кредиттер	73,77	73,05	56,29
жеке тұлғалардың тұрғын үй құрылысына және сатып алуға	64,32	63,14	62,30
жеке тұлғалардың ипотекалық тұрғын үй заемдары	75,18	63,96	62,72
Мынадай салалардағы сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдары:			
жалпы сақтандыру	54,84	57,16	56,19
өмірді сақтандыру	86,47	83,04	86,07
Жинақтаушы зейнетақы қорлары			
тартылған зейнетақы активтері бойынша	80,10	78,12	76,48

Дерек көзі: ҚҚА

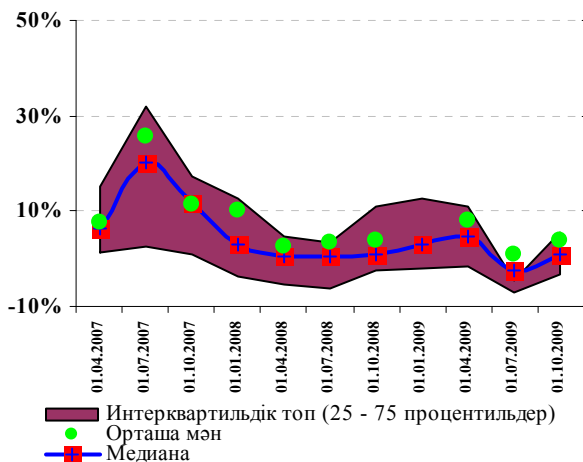
5. Банк секторы**5.1. Кредиттік тәуекелдер**

Қазақстандық банктердің кредиттік портфелінің сапасы экономиканың барлық салалары бойынша дерлік экономикалық белсенділіктің баяулауына қарай төмендеді. Нәтиже ретінде, банктердің кредиттік белсенділігі болып табылатын объективтік кредиттік консерватизм есебінен төмен болды, оның негізгі қозғалушы факторлары ішкі заемшылардың ағымдағы залалдары және жоғары кредиттік тәуекелдердің сақталып отырған бағалары болды.

2009 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша қазақстандық банктердің біріктірілген кредиттік портфелінің көлемі ағымдағы жылдың басынан 9,7%-ға ұлғайып, абсолюттік көрсетуде 10 138,3 млрд. теңге болды. Бұл ретте, осы кезеңде өсудің тек 2,5% болып белгіленгендігіне қарамастан осы жылғы өсімнің динамикасына негізгі әсерді теңгенің құнсыздануы салдарынан шетел валютасындағы несие портфелін қайта бағалау көрсетті, оның несие портфеліндегі үлесі 2009 жылы 52-дан 60%-ға дейін өсті. Құнсыздану әсерін есептемегенде несие портфелі шамалы ғана өзгерді.

5.1.1-график

Несие портфелінің өзгеруі, кезең үшін %

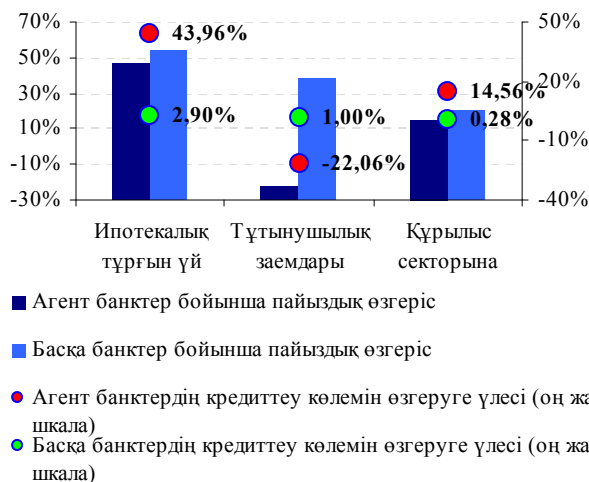
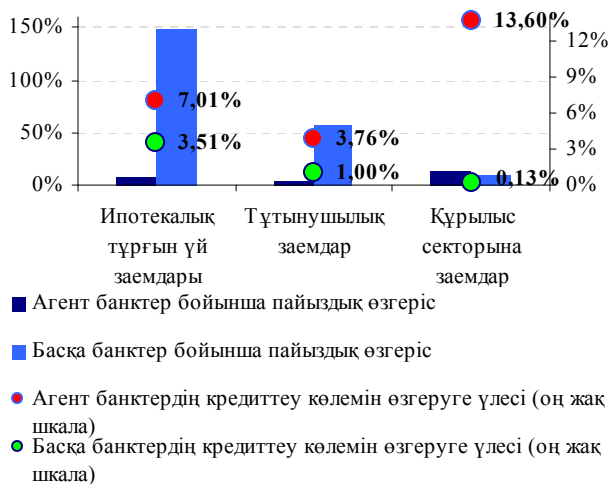

Дерек көзі: ҚҚА, ҚРҰБ есептері

қаржыландыруды қамтамасыз етті. Атап айтқанда, 2009 жылы ипотекалық тұрғын үйді кредиттеуді және құрылысты кредиттеуді ең бастысы, мемлекеттік бағдарламаның агент банктері³⁸ қамтамасыз етті (5.1.2-график).

5.1.2-график

Өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда несие портфелінің сегменттер бойынша өзгерісі
01.10.2008ж. 01.10.2009ж.

Дерек көзі: ҚҚА, ҚРҰБ есептері

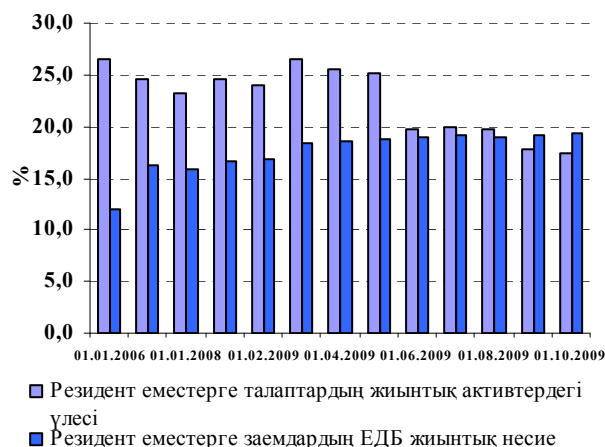
Сонымен бірге бағдарламаға қатыспайтын банктер, кредиттеудің жалпы көлеміне едәуір барынша төмен үлес қосуына қарамастан, ішкі ресурстар есебінен агент банктермен қарқыны салыстырылатын ипотекалық кредиттеу және құрылысты кредиттеу сегменттерінде несие портфельдерін ұлғайтуға себепші болды. Бұдан басқа, тұтынушылық кредиттеу нарығының айтарлықтай қысқаруы жағдайында, мемлекеттік бағдарламаға қатыспайтын банктер тұтыну кредиттерінің портфелін өсіріп қана қойған жоқ, нарықтың осы бөлігіндегі

³⁸ Қазақстан Республикасы Үкіметінің, және Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігінің 2009 - 2010 жылдарға арналған экономиканы және қаржы секторын тұрақтандыру жөніндегі бірлескен іс-қимылдары жоспары шеңберінде Қазақстан Республикасы Ұлттық Қорынан «Самұрық-Қазына» ҰӘҚ» АҚ арқылы қаржы секторын тұрақтандыруға, тұрғын үй секторын дамытуға және шағын және орта бизнесті қолдауға Қазақстанның мынадай банктеріне қаражат бөлініп, таратылды: «БТА Банк» АҚ, «Халық банкі» АҚ, «Қазкоммерцбанк» АҚ, «Альянс Банк» АҚ, «Банк Центр Кредит» АҚ, «Еуразия Банкі» АҚ, «Kaspi Bank» АҚ, «АТФ Банк» АҚ, «Цесна Банк» АҚ, «Нұрбанк» АҚ, «Темір Банк» АҚ, «Ресей Жинақ банкі» АҚ ЕБ, «Астана-финанс Банк» АҚ.

ірі және орташа банктер тарапынан төменгі бәсекелестік жағдайында өзінің нарықтық үлесін ұлғайтты.

5.1.3-график

ҚР резидент еместерін кредиттеу көрсеткіштері

Дерек көзі: ҚҚА

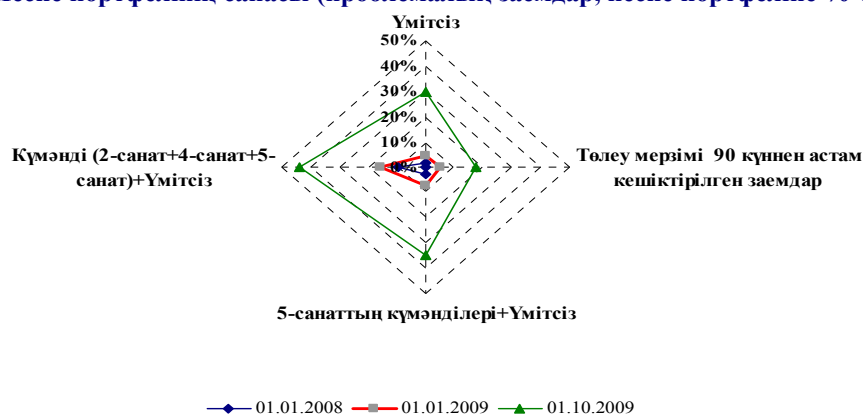
Екінші жағынан, экономиканың ішкі салаларын кредиттеудің баяулауымен қатар 2009 жылы резидент еместерді (оның ішінде егер теңгенің құнсыздануы нәтижесінде қайта бағалау әсерін алып тастаса) кредиттеудің өсуі жалғасты, оның үлесі бір жылда жалпы несие портфелінде 16,6-дан 19,3%-ға дейін ұлғайды (5.1.3-график).

Жұмыс істемейтін заемдар үлесінің көрсеткіштері жалпы әлемдік практикада қабылданған, рұқсат етілген мәндерден едәуір асты. Банк жүйесінің біріктірілген несие портфелінің сапасын талдау сыртқы міндеттемелерді қайта құрылымдау барысында тұрған банктерді қоспағанда, салыстырмалы түрде барынша қалыпты кредиттік тәуекелдер және олардың экономиканың салалары бойынша бөлінуінен біркелкі еместігі туралы куәландырады. Сондай-ақ, проблемалық активтердің өсуіне теңгенің құнсыздану әсерінің ауқымын әділ түрде қайта бағалауға болмайды, себебі халық, сол сияқты кәсіпорындар салаға қарамастан неғұрлым төмен ішкі және сыртқы сұраныс және экономиканы кредиттеудің баяулауы нәтижесінде кірістердің және ақша қаражаты түсімдерінің, сондай-ақ банктерден түскен қаржы ресурстарының төмендеуін бастан кешірді.

Біркелкі кредиттер бойынша провизияларды ескере отырып, 5-санатты күмәнді және үмітсіз заемдар (ҚҚА-нің әдіснамасы бойынша жұмыс істемейтін заемдар) 2009 жылғы 9 айда 4,5 еседен астам өсті және жиынтық кредиттік портфельден 35% болды. Халықаралық әдіснамаға сәйкес 90 күннен астам мерзімі өткен төлемдері бар кредит ретінде есептелетін жұмыс істемейтін заемдар осы кезең үшін 3,5 еседен астам ұлғайды және кредиттік портфельге қатынасы бойынша 17,5% болды (5.1.4-график).

5.1.4-график

Несие портфелінің сапасы (пробемалық заемдар, несие портфеліне %-бен)

Дерек көзі: ҚҚА

5.1.1-кесте
90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар заемдардың
несие портфеліндегі үлесі бойынша өту матрицасы

	01.10.2009			
	Квартиль 1	Квартиль 2	Квартиль 3	Квартиль 4
01.10.2008				
Квартиль 1	7	1	0	1
Квартиль 2	1	5	1	1
Квартиль 3	0	2	3	3
Квартиль 4	1	0	4	4

Ескерту: матрицадағы сандық мәндер банктер санын көрсетеді

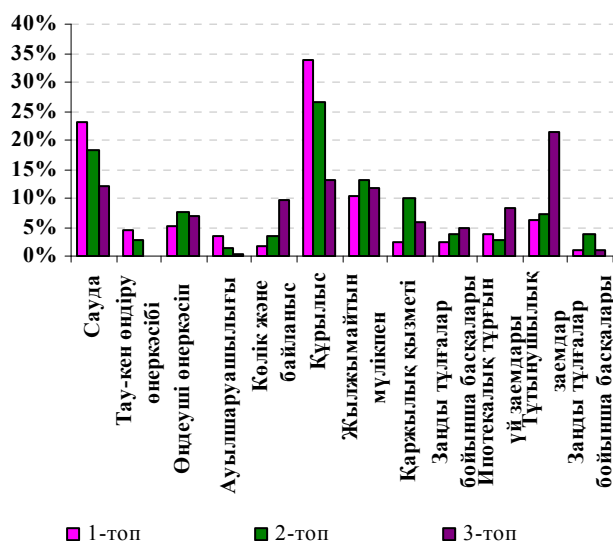
Дерек көзі: ҚҚА, ҚРҰБ есептері

кіреді, олар не шетелдік банктердің еншілес ұйымдары болып табылады не талдап отырған кезеңде несие портфелін айтарлықтай өсіреді. Топта несие портфелінің салыстырмалы түрде барынша төмен сапасымен ахуал бірдей емес – кредиттер сапасының жалпы нашарлау аясында кейбір банктер басқаларына қарағанда, мерзімі өткен төлемдері бар заемдардың өсуіне барынша тиімді бақылауға қабілетті болды. Ірі және орта банктер кеңінен пайдаланатын қайта құрылымдау практикасы қаржы институттарына уақытша қиындықтарды басынан кешірген заемшылардың қаржылық жай-күйін одан әрі қалпына келтіруді күту кезінде жұмыс істемейтін заемдардың өсуін ішінара шектеуге мүмкіндік береді (5-бокс).

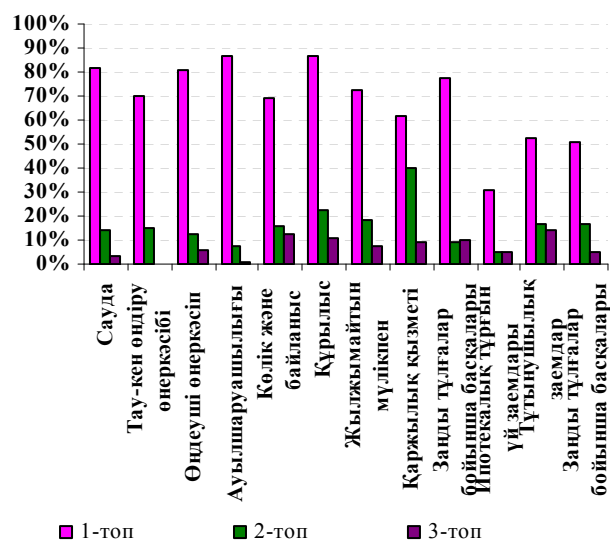
Сонымен қатар, жүйе бойынша жалпы көрініске айтарлықтай ықпал еткен қайта құрылымдау барысындағы банктердегі несие портфелінің сапасын қайта бағалау көп жағдайда, тәуекел-менеджменттің төменгі сапасын және заемшыларды таңдаудың төмен тиімді жүйесін көрсетті. Атап айтқанда, тәуекел-менеджмент жүйесінің төмен сапасы осы банктердегі проблемалық заемдар деңгейінің осы банктердің заңды тұлғаларға несие портфелінің салалар бойынша 62%-дан 82%-ға дейін және жеке тұлғаларды кредиттеу сегменттері бойынша 31%-дан 52%-ға дейін құбылынуына әкелді (5.1.5-график).

5.1.5-график

Сала бойынша проблемалық заемдардың банктер топтары бойынша проблемалық заемдардың жалпы көлеміндегі үлесі, 01.10.2009 ж.

Сала бойынша проблемалық заемдардың банктер топтары бойынша саладағы жалпы несие портфеліндегі үлесі, 01.10.2009 ж.

Ескерту: 1) ЕДБ-дің 1-тобына БТА Банк, Альянс банк және Темірбанк кіреді, қалған топтар нарықтағы активтердің үлесіне қарай бөлінеді: 2%-дан көп - 2-топ және 2%-дан аз - 3-топ;

2) проблемалық заемдар 5-санаттағы күмәнді және үмітсіз заемдардан тұрады.

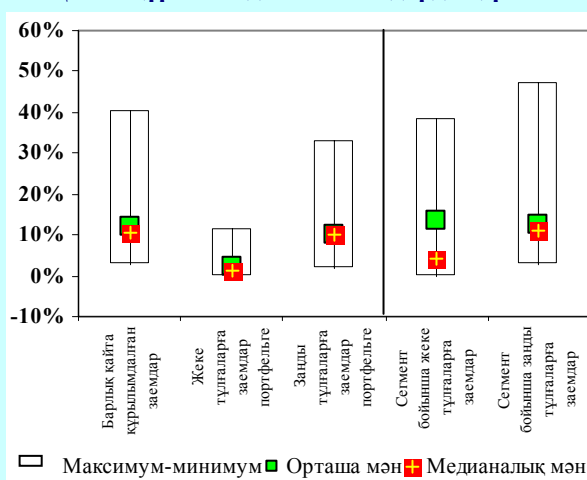
Дерек көзі: ҚҚА, ҚРҰБ есептері

Банктердегі қайта құрылымдау және қайта қаржыландыру үдерістері

Корпоративтік заемшылардың және халықтың қаржылық жай-күйінің нашарлауы жағдайында банктер кредиттерді қайта құрылымдау әдістерін белсенді түрде қолданды. Банктердің ақпараты бойынша* ағымдағы жылғы қаңтар – қыркүйек аралығындағы кезеңде орташа алғанда барлық банк заемдарының 12%-ы қайта құрылымдалды. Бұл ретте банктер тең дәрежеде дерлік жеке тұлғалардың, сол сияқты қаржылық емес ұйымдардың заемдарын – орташа алғанда заемдардың 13,7% және 12,3% заемшылардың тиісті тобына қайта құрылымдады (1-график). Сондай-ақ мәндердің шашыраңқы болуы барынша жоғары, мұнда максимум несие портфеліне және кредиттеудің жекелеген сегменттеріне қатысты 40%-ға жетеді.

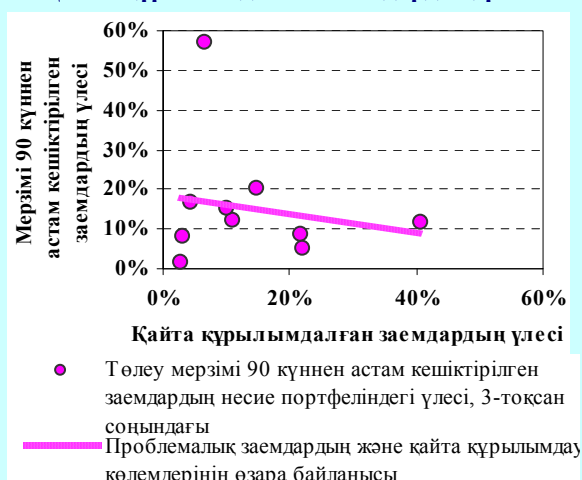
Жеке тұлғаларға қатысты көп дәрежеде ипотекалық заемдар қайта құрылымдауға жатады. Сонымен қатар кредиттері шетел валютасымен көрсетілген заемшылардың жүктемесін құнсыздандудың ұлғайтқанын ескере отырып, осы заемдарды қайта құрылымдау ұлттық валютадағы заемдарды қайта құрылымдауға қарағанда барынша көп тараған деп айтуға болады.

1-график
Қайта құрылымдалған заемдардың үлесі

Дерек көзі: ЕДБ, ҚРҰБ есептері

2-график
Қайта құрылымдалған заемдардың үлесі

Проблемалық заемдардың және қайта құрылымдау көлемдерінің өзара байланысы

Дерек көзі: ЕДБ, ҚРҰБ есептері

Тұтастай алғанда, несие портфелін қайта құрылымдау несие портфелінің сапасын барынша тиімді бақылауға мүмкіндік беретінін атап өткен жөн, алайда жұмыс істемейтін заемдар деңгейімен байланыс әрқашан анық болмайды. Сонымен қатар оның тиімділігі едәуір дәрежеде қолайлы сыртқы баға конъюнктурасы аясында экономиканың тұрақтылығына және қалпына келтірудің жылдамдығына байланысты.

Ескерту:

1. ҚРҰБ-нің арнайы сұратуы бойынша 2009 жылғы қарашада он шақты ірі және орташа банктер ұсынған 2009 жылғы 9 айдағы қайта құрылымдау және қайта қаржыландыру көлемі бойынша ақпарат пайдаланылады.

2. Банктергесұрақ қойылған кезде қайта құрылымдау ретінде клиенттің борыштық жүктемесін төмендетуге бағытталған кредиттеу жағдайларының (яғни, клиенттің кредиттік қабілеттілігін жақсарту мақсатында кредит бойынша біржолғы төлемдердің көлемін төмендету): кредитті ұзарту, ол бойынша пайыздық ставкаларды төмендету, мерзімі өткен берешекті есептен шығару (өсімпұлдарды есептен шығаруды қоспағанда) және т.б. өзгеруі түсіндіріледі дегенді болжады. Тиісінше осы контексте қайта құрылымдауды жүргізу – бұл заемның сапасын жақсартуға бағытталған шаралар кешені. Сонымен қатар бір міндеттемені барынша тиімді шарттармен басқасына қайта қаржыландыру жауапқа қосылмауы тиіс.

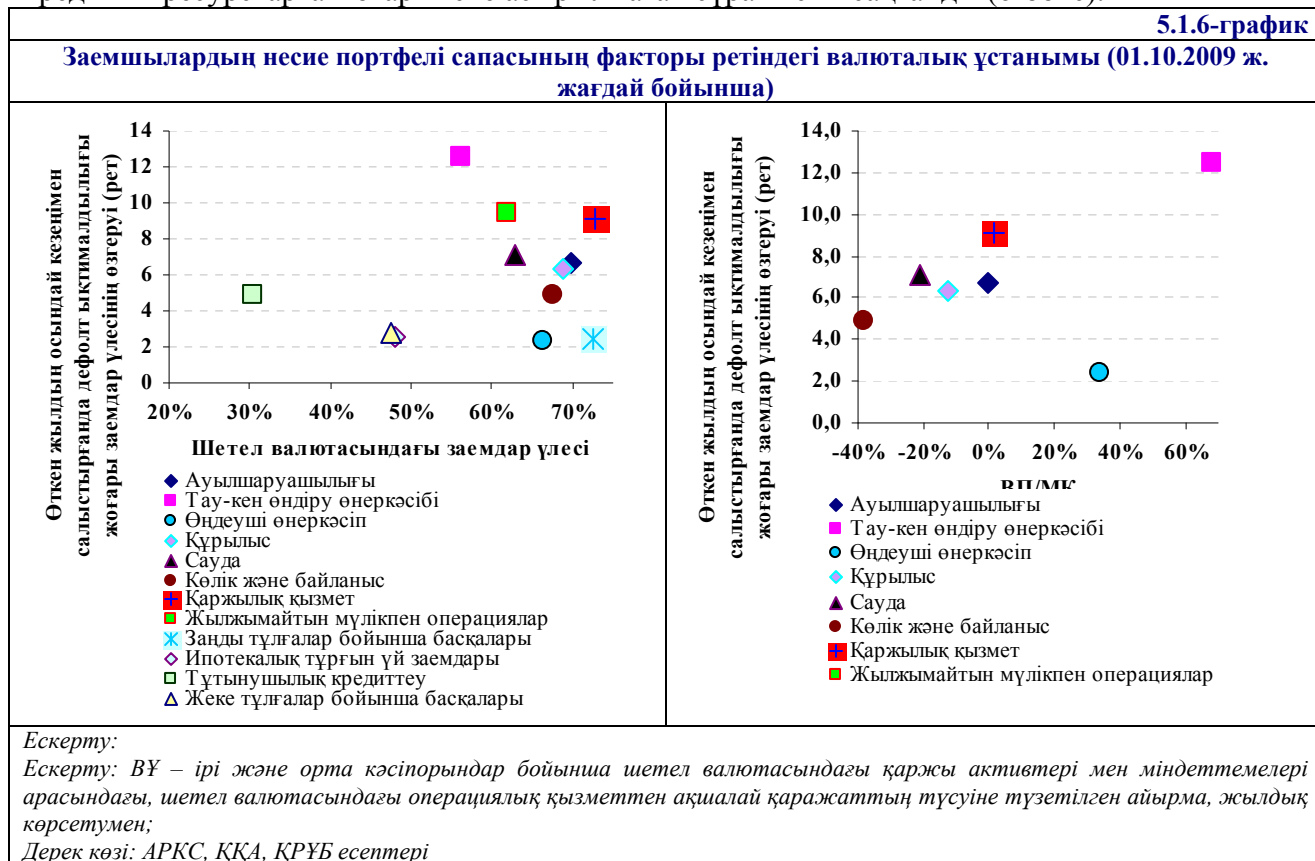
Тиісінше, көрсетілген цифрлар қайта құрылымдалған жұмыс істемейтін кредиттердің үлесін жеткілікті дәлдікпен айқындауға мүмкіндік береді деп санауға болады.

3. Есепті ұсынған банк ұсынылған ақпараттың шынайы болуына жауапкершілік атқарады.

Банктердің осы тобы жалпы салалық тәуекелдердің жағдайын айтарлықтай бұрмалайды. Егер ұсақ банктерді және қайта құрылымдау жүргізіп жатқан банктерді³⁹ алып тастасақ, онда орташа алғанда кредиттеу салалары және сегменттері бойынша проблемалық кредиттер деңгейі 2009 жылғы 9 айдың аяғында 16,6% болады. Бұл ретте проблемалық кредиттердің барынша көп шоғырлануы қаржы қызметі (40% кредит), құрылыс (23%), жылжымайтын мүлікпен операциялар (18%) және тұтынушылық кредиттеу (17%) салаларына тиесілі. Сонымен қатар несие портфеліндегі проблемалық кредиттердің үлесі 2009 жылы сауда және құрылыс салалары бойынша төмендегенін атап өту керек, бұған заемшылардың өз міндеттемелерін Үкіметтің дағдарысқа қарсы бағдарлама шеңберінде қайта қаржыландыруы ішінара ықпал етті. Қаржыландырудың бұл бағдарламасы болмаса проблемалық заемдардың жалпы деңгейі, проблемалық заемдардағы сауда және құрылыс секторлары кредиттердің басым үлесін ескере отырып, айтарлықтай жоғары болып қалыптасатын еді. Ұсақ банктердің жалпы кредиттеріндегі проблемалық тұтынушылық кредиттердің салыстырмалы түрде барынша жоғары үлесін атап өткен жөн, бұл олардың соңғы жылдардағы кредиттеу басымдықтарына бара-бар.

Ақпанда жүргізілген тенгенің құнсыздануы заемшылардың берешектеріне қызмет көрсету бойынша жүктемені шынайы түрде ұлғайтты, олардың кірістерінің негізгі валютасы банктер алдындағы міндеттемелердің валютасына сәйкес келмейді. Сонымен қатар, валюталық кредиттердің және заемшылардың валюталық ұстанымының үлесін кредиттеу салалары және сегменттері бойынша дефолт (5-санатты күмәнді плюс үмітсіз) ықтималдылығының жоғары үлесі бар заемдардың өсімімен салыстыру саланың/сегменттің экономикалық қызметін долларландыру дәрежесінен портфель сапасының өзгеру ауқымына айтарлықтай тәуелділікті көрсетпейді (5.1.6-график).

Тұтастай алғанда, жоғары салалық тәуекелдер және банктердің балансындағы жұмыс істемейтін кредиттердің айтарлықтай үлесі кредиттердің бағалық және бағалық емес өлшемдеріне теріс ықпал етуді жалғастыруда, бұл экономиканың нақты секторы тарапынан кредиттік ресурстарға жоғары іске асырылмаған сұранысты сақтайды (6-бокс).

³⁹ БТА Банктен, Альянс Банктен басқа, топқа акционері БТА Банк болып табылатын Темірбанк қосылды және ол да 2009 жылғы 23 қарашада қайта құрылымдау процесінің басталғандығы туралы мәлімдеді.

Кредит нарығының сапалы өлшемдері

1-график

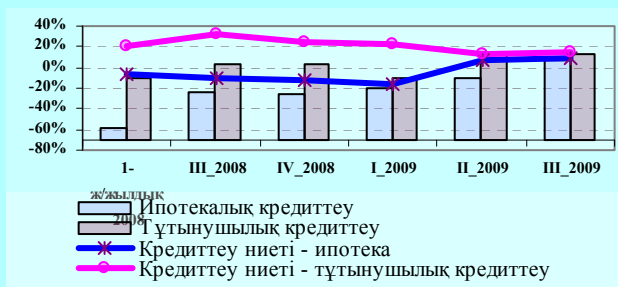
Кредит ресурстарына сұраныстың өзгеруі, респонденттер % (корпоративтік сектор)

Дерек көзі: ЕДБ, ҚРҰБ есептері

2-график

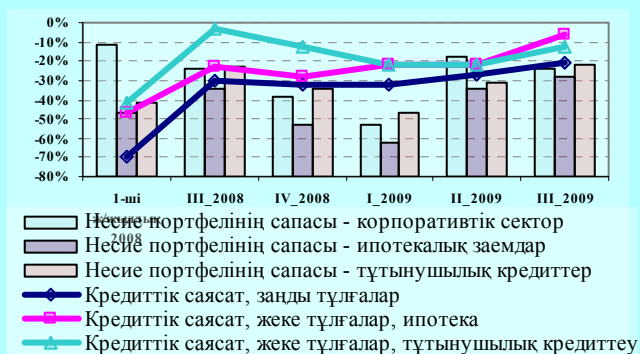
Кредит ресурстарына сұраныстың өзгеруі (жеке тұлғаларға заемдар нарығы), респонденттер %

Дерек көзі: ЕДБ, ҚРҰБ есептері

3-график

Кредит саясатының өзгеруі және кредиттік портфельдің сапасы

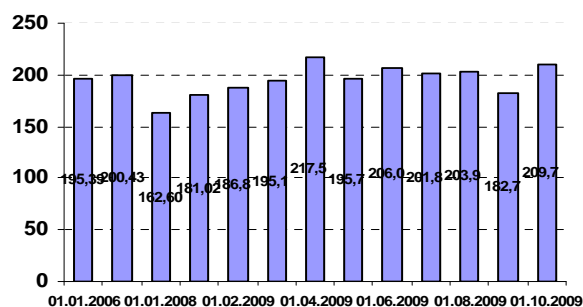
Дерек көзі: ЕДБ, ҚРҰБ есептері

Жылдың аяғына дейін банктер кредит нарығының кейбір жандануын күтеді. Мәселен, респонденттердің 45%-ы корпоративтік кредиттеу бойынша, респонденттердің 44%-ы тұтынушылық кредиттеу бойынша кредиттік ресурстарға сұраныстың аздап өсуін күтеді. Респонденттердің басым бөлігі корпоративтік сегментте, сондай-ақ бөлшек кредиттеу сегментінде кредиттік саясатты бұрынғы деңгейде қалдыруды жоспарлайды, оған несие портфелі сапасының нашарлауы және кейбір тұрақтандыру қарқынының баяулауы туралы мәлімдеген банктер санының өсуі себепші болды.

Ескерту: Мұнда және бұдан әрі нәтижелер қандай да болмасын өлшемді ұлғайтуды/ жұмсартуды белгілеген респонденттер % және қандай да болмасын өлшемді төмендетті / қатаңдатты белгілеген респонденттер % айырмасы ретінде есептелетін таза пайыздық өзгеріс түрінде ұсынылады.

5.1.7-график

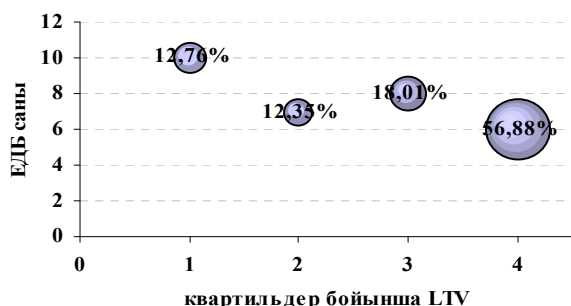
Қамтамасыз ету құнымен және провизиялармен несие портфелінің орнын толтыру

Дерек көзі: ҚҚА

5.1.8-график

Банктерді LTV бойынша бөлу және проблемалық заемдардың жиынтық көлеміндегі проблемалық заемдардың үлесі, 01.10.2009 ж.

○ Проблемалық заемдардың жиынтық көлеміндегі топ бойынша проблемалық заемдардың үлесі

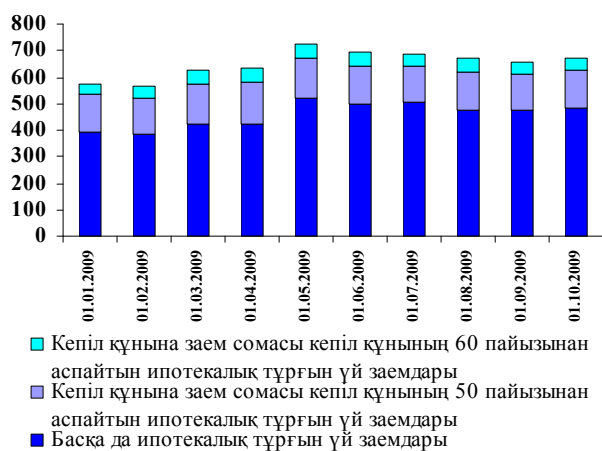
Ескертулер:

- 1) проблемалқы заемдар - төлеу мерзімі 90 күннен астам кешіктірілген заемдар;
- 2) іріктеуден БТА Банк алынып тасталды;
- 3) Квартильдік топтар:
  - 1 – 0,44-тен аз
  - 2 – 0,44-тен 0,55-ке дейін
  - 3 – 0,55-тен 0,75 дейін
  - 4 – 0,7-тен 5 астам.

Дерек көзі: ҚҚА, ҚРҰБ есептері

5.1.9-график

Ипотекалық тұрғын үй заемдарының заемдар құнының кепіл құнына қатысы бойынша құрылымы

Дерек көзі: ҚҚА

Резервтердің өсуін тұтастай алғанда активтер сапасының нашарлау динамикасымен салыстыруға болады. Сонымен бірге, кредиттік портфель сапасының айтарлықтай төмендеуіне қарамастан банктердің шығындарды мойындауға бейімділігінің төмен болуы сақталып отыр.

Қалыптасқан жағдайларды бірдей сезіне отырып, банктер ағымдағы пайданы провизияларды құруға жіберуді жалғастырды, олар тұтастай алғанда жылдың басындағы 11,1%-ға қарсы жиынтық кредиттік портфельге (БТА Банкті және Альянс Банкті есептемегенде – 17,6%) қатынасы бойынша 01.10.2009 жылы 36,4% болды. Оларға қарсы провизиялармен қалыптастырылған төлеу мерзімі 90 күннен астам кешіктірілген заемдарды жабу коэффициенті (coverage ratio) 2009 жылдың басында 0,69 қарағанда 0,79 болды. Резервтердің өсуі есебінен қамтамасыз етуді және провизияларды ескере отырып жабу, тұтастай алғанда дағдарысқа дейінгі кезеңмен салыстыруға болады, ал резервтерді жабу деңгейі көптеген дамыған және дамушы елдердің көрсеткіштерінен жоғары (5.1.7-график).

Банктерді заемдар құнының қамтамасыз ету құнына арақатынасы бойынша бөлу (LTV) банктерге тиесілі осы заемдардың жалпы көлемінде төлеу мерзімі 90 күннен астам кешіктірілген заемдар үлесінің күрт ұлғаюын көрсетеді, олардың LTV 0,75⁴⁰ асады (3-квартильге сәйкес келетін мән). Бөлудің 4-квартіліне ұшыраған банктердің тобына іріктеу бойынша төлеу мерзімі 90 күннен астам кешіктірілген барлық заемдардың 50% тиесілі (5.1.8-график).

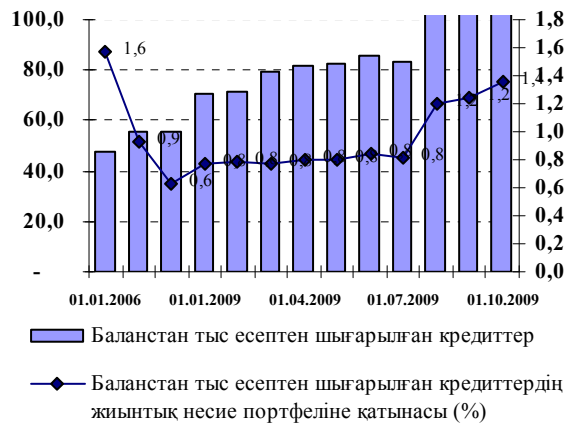
Тиісінше, 0,70-0,75 аспайтын LTV деңгейі кепілдікті кредиттеуге байланысты тәуекелдер тұрғысынан оңтайлы болып саналады. Сондай-ақ, заем құнының қамтамасыз ету құнына арақатынасы бойынша ипотекалық тұрғын үй заемдарын бөлуді талдай отырып, жылжымайтын мүлік нарығының төменгі

⁴⁰ Жиынтық іріктеуге БТА банк енгізілген жоқ, себебі оффшорлық компанияларды және банктің бұрынғы акционерлерімен байланысты компанияларды кредиттеу нәтижесінде проблемалық заемдардың жоғары үлесі LTV ролін проблемалық заемдардың өсу факторы ретінде оқшаулауға мүмкіндік бермейді.

баға өлшемдерімен кепілдікті қамтамасыз етуді сату қажеттігі жағдайында LTV жоғары мәні және, тиісінше, зияндардың айтарлықтай тәуекелі бар заемдардың айтарлықтай басым екендігін атап өткен жөн (5.1.9-график)

5.1.10-график

Баланстан тыс есептен шығарылған кредиттердің жиынтық несие портфеліне қатынасы

Дерек көзі: ҚҚА

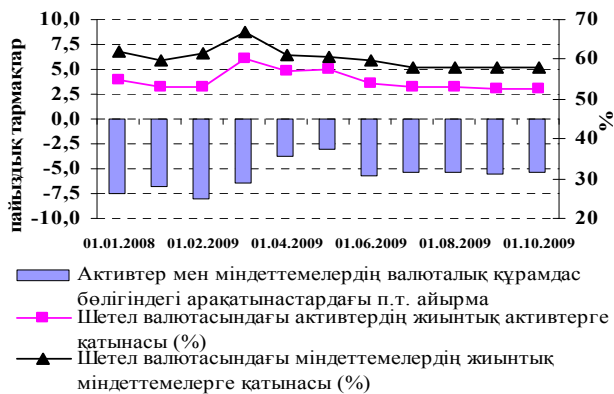
Тұтастай алғанда, кредиттік портфель сапасының айтарлықтай төмендеуіне қарамастан балансқа есепке шығарылған кредиттердің үлесі ағымдағы жағдайларға жауап бермей төмен болып қалып отыр, бұл банктердің зияндарды мойындауды қаламайтындығын куәландырады (5.1.10-график).

Бұған зияндарды жабуға капиталдың жеткіліксіздігі, заемшылардың қаржылық жай-күйін қалпына келтіруге арналған үміт, сондай-ақ провизияларды қалпына келтіруден туындайтын кірістерге салық салу мәселелерінің реттелмеушілігі сияқты факторлар ықпал етеді.

5.2 Нарықтық тәуекелдер

5.2.1-график

Жиынтық активтер мен міндеттемелердегі валюталық активтер және міндеттемелер

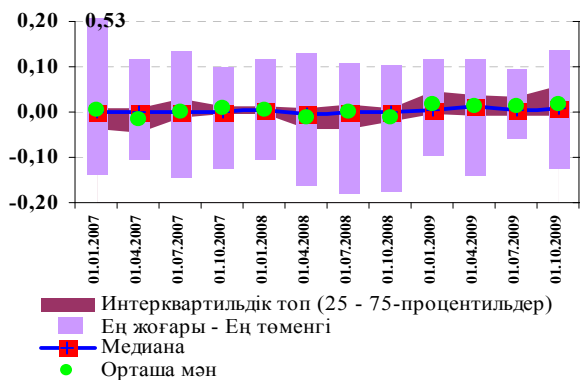

Дерек көзі: ҚҚА

Банк жүйесінің міндеттемелерін долларландырудың жоғары деңгейі банктердің валюта позициясын теңестіру мақсатында шетел валютасындағы активтердің айтарлықтай үлесін қолдау қажеттілігіне себепші болды. Ішкі нарықта қаражатты орналастыру ставкаларын төмендету трендін қалыптастыру жағдайында банктерде ұзақ мерзімді ресурстарды жоғары ставкалар бойынша тарту өтімділікті жинақтаумен қатар жүрген пайыздық тәуекел өседі.

5.2.2-график

АҚШ доллары бойынша валюталық нетто-позицияның банктердің меншікті капиталына қатынасы

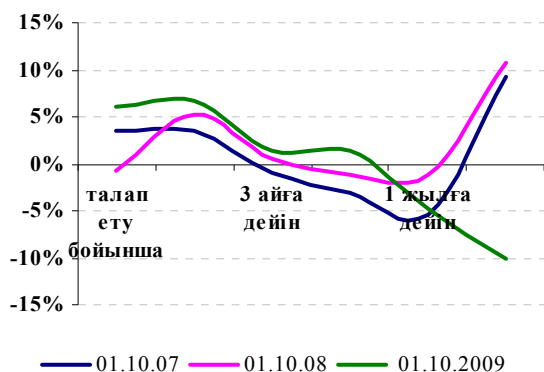
Ескерту: меншікті капиталдың теріс мәнінің болуына байланысты БТА Банк, Темірбанк және Альянс Банк іріктеуден алып тасталды.
Дерек көзі: ҚҚА, ҚРҰБ есептері

Теңгенің құнсыздануына және баланстың қысқа мерзімді құрылымдық өзгерістеріне қарамастан банктер жылдың ортасында валюта активтері мен міндеттемелерінің арақатынасын соңғы жылдардағы деңгейге сәйкес келетін мәндерге келтірді. 01.10.2009 жылғы жағдай бойынша отандық банктердің жиынтық активтеріндегі валюта активтерінің үлесі шамамен 53,0%, ал валюталық міндеттемелерге қатысты - 58,1% болды. Валюта активтері мен міндеттемелері арасындағы теріс айырма 2009 жылдың басында 3,1-ден 8,1 %-ға дейінгі диапазонда болды (5.2.1-график).

Тұтастай алғанда банктердің

валюта позициясы теріс капитал белгіленген банктерді қоспағанда нормативтік мәндер шегінде қалыптастырылды. 2008 жылдың аяғында девальвациялық күтулерді теріс позициясы бар банктер валюта бағамының ықтимал өзгерісінен тікелей зияндарды барынша азайту мақсатында оны қысқартуды ынталандырғанын атап өткен жөн (5.2.2-график). Активтер мен міндеттемелердің валютасын теңестіруі бар және АҚШ долларындағы ұзын позицияны ұлғайту үрдісі бар ахуал 2009 жылғы 9 ай бойы орын алды.

5.2.3-график
Қаржы активтеріне шоғырландырылған ГЭП, %-бен

Дерек көзі: ҚҚА, ҚРҰБ есептері

банктер неғұрлым өтімді қаржы құралдары бойынша зиян шегуден сақтандырылған. Сонымен қатар, өткен жылдарға қарағанда 2009 жылы қаржы активтері мен міндеттемелері арасында 1 жылдан астам елеулі алшақтық қалыптасты, бұл нарықтағы пайыздық ставкаларды төмендетудің ұзақ мерзімді трендін қалыптастыру жағдайында қымбат ресурстарды қарқынды түрде тартқан банктердің пайыздық тәуекелін ұлғайтады.

5.3 Банктердің өтімділік тәуекелдері және қорландыру көздері

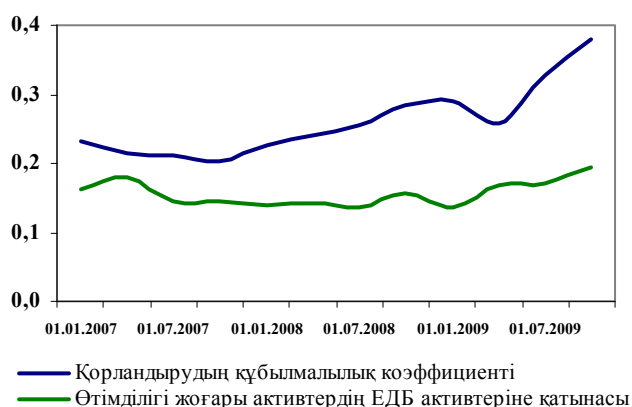
Белгісіздік жағдайында қорландыру базасының құбылмалылығын өтей отырып, банктер экономиканы кредиттеуді артық көрді, мұнда заемшылардың жоғары салалық және жеке тәуекелдері, өтімді және тәуекелі төмен қаржы құралдарына салымдар басымдыққа ие болды. Бұл ретте банкаралық кредиттеу нарығында сенімнің болмауы артық және жеткіліксіз өтімділігі бар банктер арасындағы ресурстарды қайта бөлу мүмкіндігін шектейді.

Депозиттердің жоғары өсу қарқыны банк кредиттерінің өсуімен салыстырғанда тәуелділіктің төмендеуіне ықпал етеді, бірақ сыртқы қорландырудың орнын толық жаппайды. Депозиттік базаның өсуін айқындайтын факторлар экономиканың қаржы және нақты секторларын қолдау бағдарламасы шеңберінде мемлекет орналастыратын қаражат болып табылады.

Ағымдағы жылдың басынан бастап қаржы институттарының жиынтық активтеріндегі өтімділігі жоғары активтердің үлесін арттырудың тұрақты тренді белгіленді, бұл банк жүйесінің өтімділігін қолдау мақсатында Ұлттық Банк операцияларының тұрақсыздық жағдайында кеңеюіне және банктер тарапынан әділ консерватизмге себепші болды (5.3.1-график).

Өткен жылғы қазаннан бастап екінші деңгейдегі банктердің жиынтық активтеріндегі өтімділігі жоғары активтер үлесінің мәні 14%-19% диапазонында тербелді. Сонымен қатар депозиттер мәнділігінің өсуі қорландырудың өзге көздерімен салыстырғанда өтімді активтердің өсуінен басым тұр, бұл қорландырудың құбылмалылығы дәрежесін ұлғайтады және ресурстық базаның болжамсыздығын төмендету үшін экономиканы қаржылық қолдаудың мемлекеттік саясатының нақты уақытша бағдарларын айқындау және нарыққа қатысушылардың қаржы жүйесіне сенімін арттыруда талап етеді.

График 5.3.1
Өтімділігі жоғары активтердің үлесі және қорландырудың құбылмалылық коэффициенті*

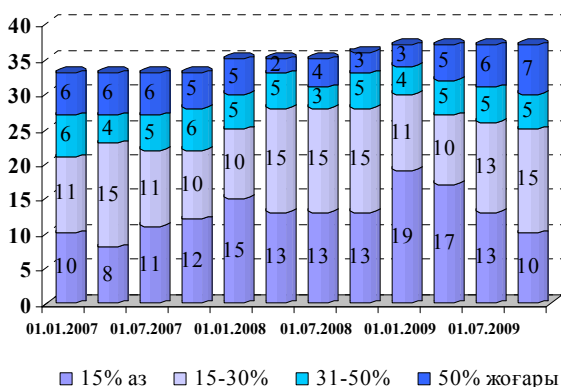

Ескерту: Депозиттер мен өтімділігі жоғары активтер арасындағы айырманың жиынтық активтер мен өтімді активтер арасындағы айырманың қатынасы

Дерек көзі: ҚҚА

5.3.2-график

Екінші деңгейдегі банктерді өтімділік деңгейінің аралықтары* бойынша бөлу (банктер саны)

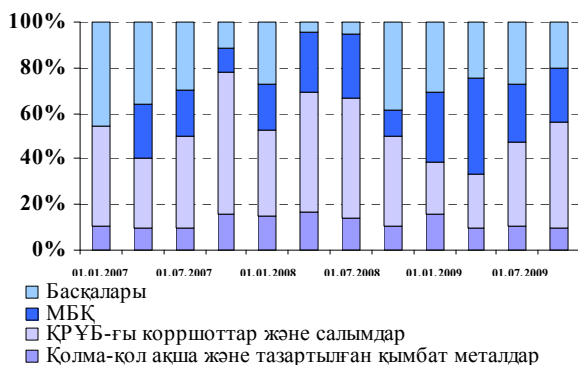

Ескерту: * өтімділігі жоғары активтердің ЕДБ активтеріндегі үлесі бойынша, пайыздармен

Дерек көзі: ҚҚА

5.3.3-график

Өтімділігі жоғары активтердің құрылымы

Дерек көзі: ҚҚА

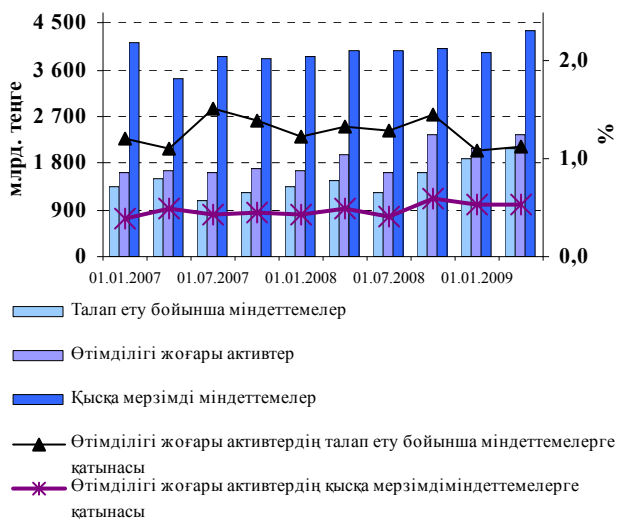
Банктерді өтімділігі жоғары активтердің деңгейіне байланысты топтар бойынша бөлу құрылымында салыстырмалы түрде өтімділіктің барынша жоғары тәуекелімен немесе өтімділігі жоғары активтердің 15% деңгейден төмен үлесі бар топтағы банктер санының едәуір төмендеуі байқалады. Бұл ретте, бұрынғысынша, банктердің басым бөлігі 15-тен 30%-ға дейін аралықтағы өтімділігі жоғары активтердің үлесіне ие. 2009 жылдан бастап өтімділігі жоғары активтердің елеулі үлесі бар банктер саны (50% астам) 2 еседен астам өсті (5.3.2-график).

Өтімділігі жоғары активтердің құрылымдық өзгерістері жыл басынан бастап Ұлттық Банктегі корреспонденттік шоттардағы және салымдарындағы қаражат үлесінің едәуір ұлғаюымен (олардың үлесі 2009 жылғы 9 айдың ішінде 22,9%-дан 46,3%-ға дейінгі диапазонда, орташа деңгейде – 32,4% болды) және мемлекеттік бағалы қағаздардың (23,6%-42,2% орташа мәнде – 30,5%), сондай-ақ қолма-қол ақшаның және қымбат металдардың (тиісінше 9,5%-15,7%, 11,4%) үлес салмағының төмендеуімен сипатталады (5.3.3-график).

Тұтастай алғанда, өтімділігі жоғары активтердің көлемі талап етуге дейінгі міндеттемелердің жиынтық көлемінен артады, ал қысқа мерзімді банк міндеттемелеріне қатысты (1 жылға дейін) өтімділігі жоғары активтер олардың жартысын ғана жабады (5.3.4-график).

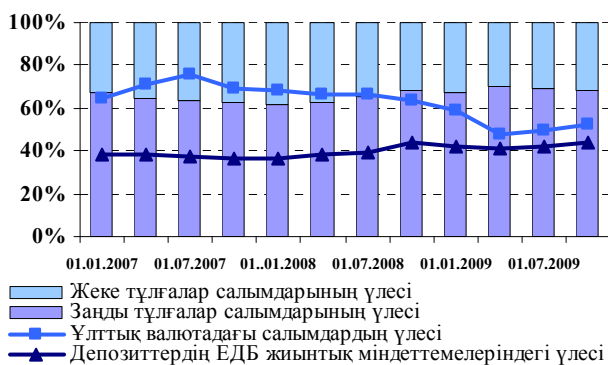
Экономикалық тұрақсыздық жағдайында депозиттік базаның өсімі банктердің өтімділігін қолдап қана қойған жоқ, сондай-ақ банктердің шектеулі ресурстық мүмкіндіктерінде қолдады. Клиенттердің салымдарының ұлғаюы (арнайы мақсаттағы еншілес ұйымдардың салымдарын қоспағанда) осы жылдың басынан бастап 30%-дан сәл астам болды, бұл ең алдымен шартты депозиттерді мемлекеттік бағдарлама шеңберінде орналастыру есебінен заңды тұлғалар салымдарының 35%-ға өсуімен қамтамасыз етілді (5.3.5-график).

5.3.4-график
Талап ету бойынша міндеттемелерді және қысқа мерзімді міндеттемелерді өтімділігі жоғары активтермен жабу (1 жылға дейін)

Дерек көзі: ҚҚА

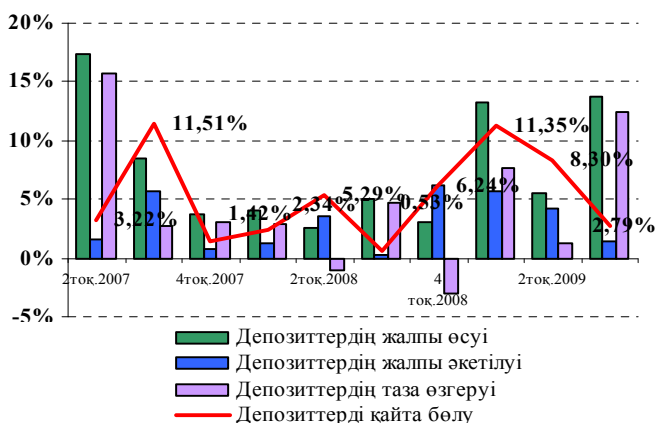
5.3.5-график
ЕДБ депозиттік базасының құрылымы*

Ескерту: Резидент еместерді қоспағандағы салымдар

Дерек көзі: ҚҚА

5.3.6-график
Банк жүйесіндегі депозиттерді қайта бөлу ауқымы

Дерек көзі: ҚБҚК, ҚРҰБ есептері

Бұдан басқа, жекелеген банктердегі ахуалдың тұрақсыздануына қарамастан тұтастай алғанда, халықтың банк секторына сенімі жоғалған жоқ. 9 айдың нәтижелері бойынша жүйеден салымдардың таза әкетуі болған жоқ деп айтуға болады, бұл құнсызданудың ең жағымсыз нәтижесі және 2 банк менеджментінің еріксіз ауысуы болар еді (5.3.6-график).

Салымшылар тұтастай алғанда банк жүйесінен емесе, жекелеген банктерден ғана қашты. Атап айтқанда, банктер арасында 2 жыл бойы депозиттерді қайта бөлудің орташа деңгейі⁴¹ кезінде 4-5% деңгейде, 2009 жылғы 1 және 2-тоқсанда салымдардың 8-11%, ең бастысы 5 млн. теңгеден астам сомаға (мемлекет кепілдік берген сома) салымдар банк жүйесінің ішінде «тыныш жағалау» немесе барынша тартымды жағдайлар іздеумен орын ауыстырды.

Тұтастай алғанда, депозиттердің жоғары өсу қарқыны банк активтерімен салыстырғанда экономиканы кредиттеу көзі ретінде депозиттердің әлеуетін нығайтты (5.3.7-график). 01.10.2009 жылы кредиттердің депозиттерге арақатынасы 1,6 болды, бұл қорландыру тәуекелі тұрғысынан алғанда оңтайлы 1,5 арақатынасына жақын. Бұл ретте банктер бойынша көрсеткіштердің айтарлықтай шашыраңқы болуы сақталып отыр – 01.10.2009 жылы тек 22 банк 1,5 (2007 жылдың ортасында дағдарыс басталғанда 18 банк) өлшемін қанағаттандырды.

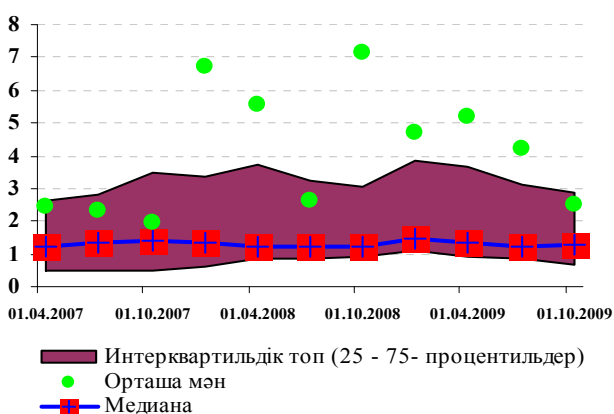
2009 жылы кредиттердің депозиттерге қатынасының біртіндеп төмендеуі 2009 жылғы 1 қазанда банктердің сыртқы міндеттемелері көлемінің 37%-ға дейін қысқаруы аясында өтті (5.3.8-график). Сыртқы нарықтарда қайта қаржыландыру мүмкіндігінің нақты толық болмауы жағдайында банктердің көпшілігінде халық салымдары ағынының сақталуы

⁴¹ t кезеңіндегі ағындары банк үшін мынадай түрде айқындалады (I – банктің депозиттері):

$$POS / NEG \ flows = \sum_i^N |g_{it}| * \left(\frac{(I_{i,t-1} + I_{i,t}) / 2}{\sum_{i=1}^N I_{i,t-1}} \right)$$

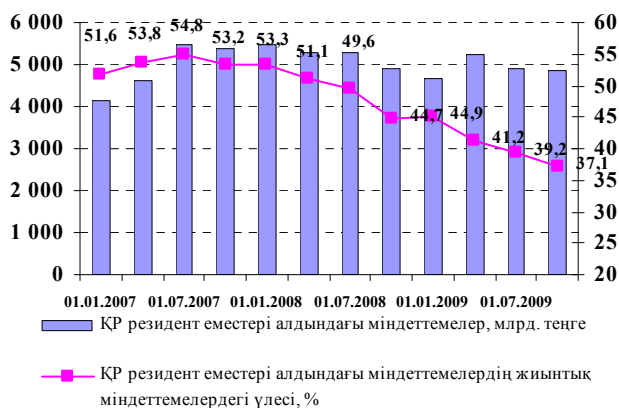
мұндағы g – жалпы депозиттердегі банктің үлесі бойынша алынған депозиттердің өткен кезеңге өзгеру қарқыны. Таза ағын оң және теріс ағындар арасындағы айырма ретінде айқындалады. Қайта бөлу ағындары оң және теріс ағындар сомасы минус модуль бойынша таза ағын ретінде айқындалады.

5.3.7-график
Кредиттердің депозиттерге арақатысы (кезең басындағы)

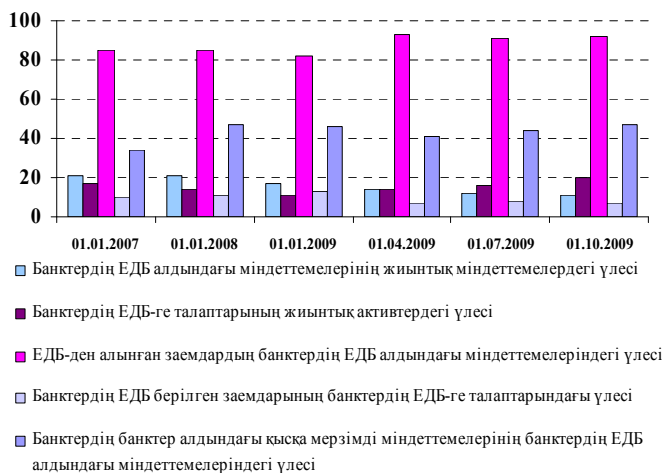
Ескерту: банктер арасындағы кредиттер мен депозиттер, РЕПО және SPV салымдары алып тасталды.
Дерек көзі: ҚҚА, ҚРҰБ есептері

5.3.8-график
Банктердің резидент еместер алдындағы міндеттемелері

Дерек көзі: ҚҚА

5.3.9-график
Банкаралық қатынастарды дамыту динамикасы (пайызбен)

Дерек көзі: ҚҚА

және заңды тұлғалар депозиттерінің өсуі экономиканы кредиттеудің қысқаруымен қатар банктердің сыртқы міндеттемелерді өтеуінің барынша маңызды көздері болды.

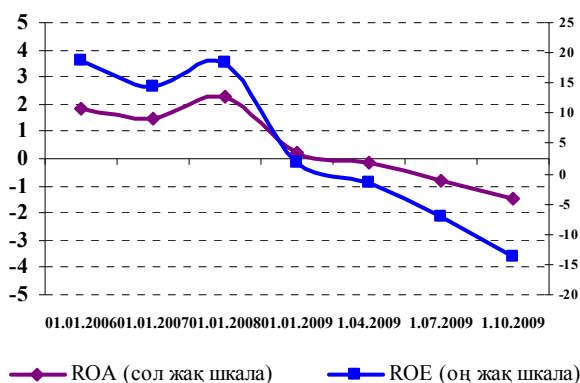
Қазақстандық банктерге арналған қорландырудың негізгі көздерінің және жабық сыртқы нарықтардың қысқаруы жағдайында ішкі банкаралық қорландыру әлуеті екінші деңгейдегі банктерді қорландыру көзі ретінде төмен болып отыр. Дағдарыс жағдайында бұл тарату әсері (contagion) нәтижесінде зияндардың ауқымын төмендетті. Сонымен бірге, қаржы жүйесін қалпына келтіруге байланысты, отандық банктердің ресурстық базасын түрлендіру және артық қаржы ресурстарын қайта бөлу қажеттілігі тұрғысынан банкаралық нарықты дамыту ерекше өзекті рөлге ие болады (5.3.9- график).

Келесі 12 айдың ішінде банктер алдағы уақытта өтеуге жататын сыртқы міндеттемелердің бір бөлігін ішкі міндеттемелермен ауыстыруды көздейді (22%); сондай-ақ сыртқы міндеттемелерді ішкі және сыртқы активтерді төмендету есебінен (20%) өтеу жоспарланады. Бұдан басқа, 2 банктің сыртқы борышын қайта құрылымдау маңызды рөл атқарады, ол табысты аяқталған жағдайда барлық жүйедегі сыртқы міндеттемелерге қызмет көрсету бойынша жүктеме таяудағы жылдың ішінде 50%-ға төмендейді.

5.4 ЕДБ қызметінің тиімділігі және капиталдың жеткіліктілігі

Талданып отырған кезеңдегі банктік бизнестің кірістілігі төмендеуінің байқалған үрдісі банктердің кредиттік портфелінің сапасы нашарлағандықтан кредиттік белсенділіктің айтарлықтай төмендеуімен қатар банктердің залалдылығына ауысты. Жоғары кредиттік тәуекелдер банктердің капиталына қысым жасайтын және экономиканы кредиттеудің тепе-тең қарқынын қалпына келтіруге кедергі келтіретін банк жүйесінің негізгі әлсіз жағы болып табылады.

5.4.1-график
ROA, ROE жылдық көрсетудегі динамикасы* (%-бен)

Ескерту: 2009 жылғы 1 сәуірден бастап деректер сыртқы міндеттемелерді қайта құрылымдау барысында тұрған 2 ЕДБ қоспай берілді

Дерек көзі: ҚҚА

2008 жылы басталған банк бизнесінің кірістілігін төмендету тренді жүйе бойынша тұтастай алғанда, сондай-ақ 2009 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша сыртқы міндеттемелерді қайта құрылымдау барысындағы БТА және Альянс Банкті қоспағанда, активтер мен капиталдың рентабельділігінің теріс мәндерін қалыптастыруға әкелді. (5.4.1-график).

Қазақстанның банк жүйесінің дағдарыстық құбылыстарға жоғары сезімталдығы (1) экономиканы қаржыландырудың әртараптандырылмаған көздері, (2) қор нарығының дамымауы, (3) экономиканың сегменттелген нақты секторы, (4) экономиканы және банк жүйесін долларландырудың жоғары деңгейі, (5) кредиттік тәуекелді салалық шоғырландырудың жоғары деңгейі, сондай-ақ (6) банктік экспансияның агрессиялық қарқындарына байланысты тәуекелдерді басқарудың тиімді емес жүйелері сияқты құрылымдық проблемалардың болуына себепші болды.

Осы жүйелік осалдықтардың бірқатары нарықтық экономикасы қалыптасып жатқан басқа елдерге де тән болып отыр, олардың банк секторы түзетудің салыстырмалы немесе барынша терең ауқымдарын көрсетті (5.4.1-кесте).

5.4.1-кесте

Қалыптасып жатқан нарықтық экономикасы бар елдер бойынша пайдалылықты салыстырмалы талдау

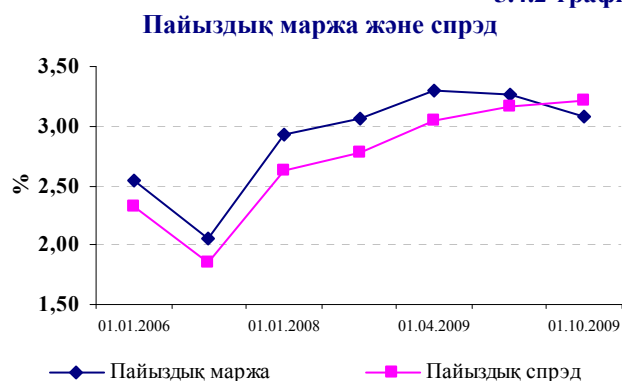
	2003		2004		2005		2006		2007		2008		2009	
	ROA	ROE	ROA	ROE	ROA	ROE	ROA	ROE	ROA	ROE	ROA	ROE	ROA	ROE
Болгария	2,4	22,7	2,1	19,6	2,0	21,4	2,2	25,0	2,4	24,8	2,1	23,1	1,6	15,7
Чехия	1,2	23,8	1,3	24,6	1,4	26,4	1,2	23,4	1,3	25,4	1,2	21,7	1,3	23,4
Венгрия	1,5	19,3	2	25,3	2	24,7	1,8	24	1,4	18,1	1,1	11,6	1,1	15,3
Латвия	1,4	16,7	1,7	21,4	2,1	27,1	2,1	25,6	2,0	24,3	0,3	4,6	-1,6	-19,7
Литва	1,2	11,4	1,3	13,4	1,1	13,8	1,5	21,4	2,0	27,3	1,2	16,1	-0,1	-1,0
Ресей	2,6	17,8	2,9	20,3	3,2	24,2	3,3	26,3	3,0	22,7	1,8	13,3	0,5	3,6
Украина	1,0	7,6	1,1	8,4	1,3	10,4	1,6	13,5	1,5	12,7	1,0	8,5	-3,3	-24,5
Польша	0,5	5,8	1,4	16,9	1,6	20,6	1,7	22,5	1,7	22,4	1,5	20,7	1,1	15,6

Ескерту: Елдерге байланысты наурыз – маусым кезеңіндегі деректер

Дерек көзі: IMF, GFSR, 2009 ж. қазан

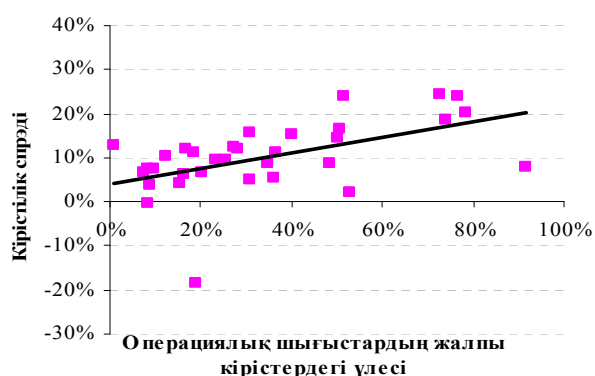
5.4.2-график

Дерек көзі: ҚҚА

5.4.3-график

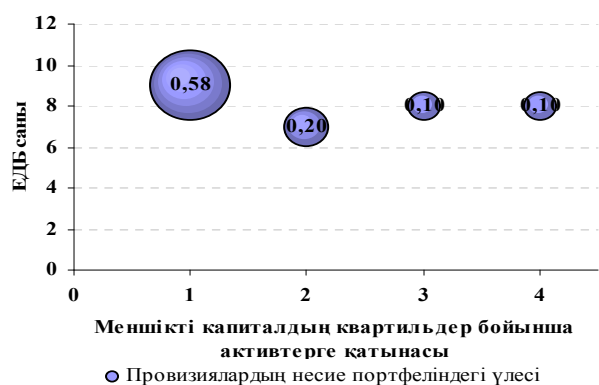
Банктер қызметінің кірістілігі және тиімділігі (2009ж. 3-тоқ. жылдық көрсетуде)

Ескерту: іріктеуді экономиканың қандай да бір жекелеген сегменттерімен шектелмейтін банктер ұсынды
Дерек көзі: ҚҚА, ҚРҰБ есептері

5.4.4-график

Провизияларды қалыптастыру және олардың капиталдандыруға әсер етуі бойынша жүктемені бөлу 01.10.2009ж. жағдай бойынша

Ескерту: Банктер активтерге капиталдандыру бойынша былайша бөлінді:
1-топ - 0,10-ға дейін; 3-топ - 0,19-дан 0,40-қа дейін;
2-топ - 0,10-нан 0,19-ға дейін; 4-топ - 0,40-тан астам.
Дерек көзі: ҚҚА, ҚРҰБ есептері.

Жоғары кредиттік тәуекелдерді және пайыздық емес шығыстардың өсуін банктер 2007 жылдан бастап жүйелі түрде пайыздық маржаны және 2009 жылы 3,06%-3,29% диапазонында түрленген кірістіліктің спрэдин арттыру есебінен ішінара өтеуге тырысты.(5.4.2- график).

Сонымен қатар, шектеулі қорландыру және инфляция төмендеген кезде және мемлекеттік қаржыландыру бағдарламасының талаптары кезінде пайыздық ставкаларды көтерудің мүмкін еместігі банктерден операциялық шығыстарды оңтайландыруды талап етті. Кірістердегі операциялық шығыстардың үлесі орташа алғанда банктер бойынша 34% болды, мұнда спрэд⁴² мәні 2009 жылғы 9 айдың нәтижелері бойынша - 0,08-ден 0,21-ге дейінгі аралықта ауытқыды (5.4.3-график). Бұл ретте кірістілік және операциялық шығыстар спрэдинің тұрақты тәуелділігі байқалады, олар қорландыру құрылымымен және кредиттік тәуекелдермен бірлесіп түпкілікті заемшылар үшін нарықтағы ресурстар құнының маңызды факторы болып табылады.

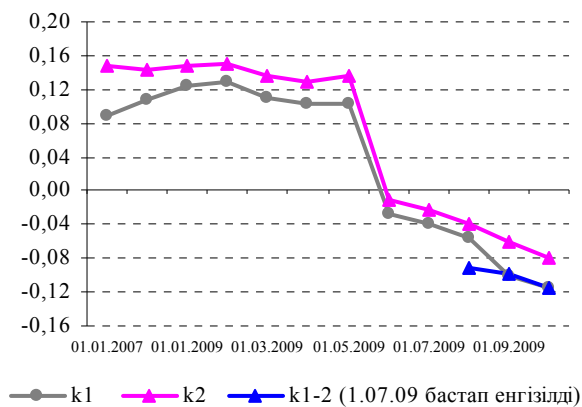
Тұтастай алғанда, банктердің едәуір төмендеген кредиттік белсенділігі және несиелік портфелі сапасының нашарлауы 2009 жылы қалыптастырылған ерекше провизиялар қысымын және соның салдары ретінде банктердің капиталға зияндарын қамтамасыз етті - несиелік портфелінде провизиялардың көп деңгейі бар банктер меншікті капиталының ең аз жеткілікті мәніне ие болды (5.4.4-график).

Нәтижесінде қазақстандық банктердің жиынтық меншікті (есептік) капиталы 01.10.2009 жылы теріс шаманы құрады. 01.10.09 жылғы жағдай бойынша қайта құрылымдау процесінде болған БТА және Альянс банкті қоспағанда, банк секторының меншікті капиталының жеткіліктілік көрсеткіштері қаржылық реттеуші тұрғысынан тиімді деңгейде сақталып отыр (5.4.5-график).

⁴² Спрэд кредиттер және депозиттер бойынша ставкалар арасындағы айырма ретінде есептелді. Кредиттер бойынша ставка кезеңдегі кредиттер бойынша пайыздық кірістерді осы кезеңдегі кредиттер бойынша орташа позицияға бөлу арқылы есептеледі. Депозиттер бойынша ставка берілген кезеңдегі депозиттер бойынша пайыздық шығыстардың есептелген сомасын осы кезеңдегі депозиттер бойынша орташа позицияға бөлу арқылы есептеледі. Банктер арасындағы кредиттер және депозиттер алынып тасталады.

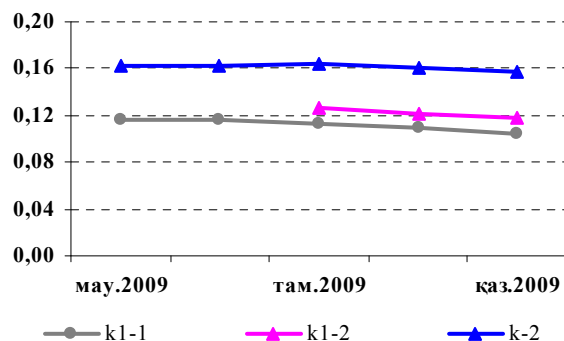
7-бокс және 8-бокс барлық тәуекел факторларына қосымша кешенді талдау және банк жүйесінің капитал жеткіліктілігіне қысылтаяң, бірақ ықтимал оқиғалардың әсеріне баға береді (стресс-сынақ нәтижелері).

Капиталдың жеткіліктілік коэффициенттері

Дерек көзі: ҚҚА

5.4.5-график
(2 банкті қоспағанда)

Ескерту: БТА Банк және Альянс Банкті есептемегенде
Дерек көзі: ҚҚА

Қаржы тұрақтылығының біріктірілген индексі (ҚТБИ)* базасында банк жүйесінің қаржы тұрақтылығын бағалау

2009 жылдың басында ҚТБИ мәні 2,60 болды, бұл банк жүйесінің жағдайын өте жоғары деңгейдегі тәуекелдері бар қанағаттанарлық ретінде сипаттады. Алайда, жалпы экономикалық жағдайлардың әлсіреуінің жалғасуына байланысты ішкі тәуекелдердің күшеюі, ұлттық валютаның құнсыздануы, сондай-ақ ағымдағы жылғы екінші тоқсанда 2 банктің сыртқы міндеттемелер бойынша кезекті төлемдерді тоқтата тұру және бұдан әрі оларды қайта құрылымдау туралы мәлімдеуі банк жүйесінің қаржы тұрақтылығын бағалауға айтарлықтай ықпал етті.

Мәселен, ҚТБИ көрсеткіші 2009 жылдан бастап 2,60-дан 01.10.2009ж. 3,43-ке дейін ұлғайды және банк жүйесінің жай-күйін жіктеуге сәйкес тұрақсыз деп бағалауға мүмкіндік береді. Бұл ретте біріктірілген индекстің мәніне ең көп сезімталдықты капиталдандыру (4,00), несие портфелінің сапасы (4,00), қызметтің тиімділігі (4,00) индекстері білдіреді және шекті деңгейде болды, бұл банктердің кредиттік портфелі сапасының төмендеуіне және резервке алу деңгейінің артуына байланысты. Сонымен қатар, сыртқы міндеттемелерді қайта құрылымдау барысындағы 2 ЕДБ-тің деректері ескерілмеген осы индекстің мәні 01.10.2009 жылы 2,59 болды, бұл капиталдандыру индексінің 1,00-ге тең барабар мәні, өтімділік индексі – 1,67 және нарықтық тәуекелі – 2,20 кезінде банк жүйесінің жай-күйін қанағаттанарлық (тәуекелдердің өте жоғары деңгейімен) деп бағалауға мүмкіндік береді (1-график). Сондай-ақ кредиттік тәуекелдің жоғары деңгейі және кредиттік портфельдің төмен сапасы әлсіз жақтар болып қалды.

1-график

Банктердің көпшілігінің салыстырмалы тұрақты ахуалы туралы банктерді қаржы тұрақтылығы дәрежесі бойынша жіктеудің деректері куәландырады, оған сәйкес банктердің елеулі саны (27) олардың саны 2009 жылдың басында 31-ден төмендеуіне қарамастан индекстің мәні 1,5-тен 2,5-ке дейін (яғни қаржы тұрақтылығының оңтайлы деңгейі шегінде) сипатталады. 5 банкте жағдай тәуекелдің аса жоғары деңгейімен қанағаттанарлық деп сипатталады (1-кесте).

1-кесте

ЕДБ бойынша қаржы тұрақтылығының біріктірілген индексі

Қаржы тұрақтылығының бағасы	Тұрақты	қалыпты (тәуекелдің қалыпты деңгейімен)	қанағаттанарлық (тәуекелдерді арттыру үрдісімен)	қанағаттанарлық (тәуекелдің аса жоғары деңгейімен)	Тұрақсыз	шиеленіскен
ҚТБИ мәні	1-ден 1,5-ке дейін	1,5-тен 2-ге дейін	2-ден 2,5-ке дейін	2,5-тен 3-ке дейін	3-тен 3,5-ке дейін	3,5-тен астам
ЕДБ саны						
01.04.2008	4	17	10	4	0	0
01.07.2008	4	13	14	4	0	0
01.10.2008	3	16	12	5	0	0
01.01.2009	2	18	13	2	1	0
01.04.2009	5	18	6	5	3	0
01.07.2009	5	17	8	4	3	0
01.10.2009***	2	14	13	5	0	0

Дерек көзі: ҚҚА

* ҚТБИ құру әліснамасын ҚҚА 2008 жылғы Қаржы тұрақтылығы туралы есепте берген

** қайта құрылымдау процесінде тұрған 2 ЕДБ-ті қоспағандағы деректер.

***3 ЕДБ қоспағанда (2 – қайта құрылымдау процесінде, 1 ЕДБ – басқа ұйымдық-құқықтық нысанға қайта құрылуына байланысты қайта ұйымдастыру)

Банк жүйесінің 01.10.09 жылғы стресс-сынақ нәтижелері

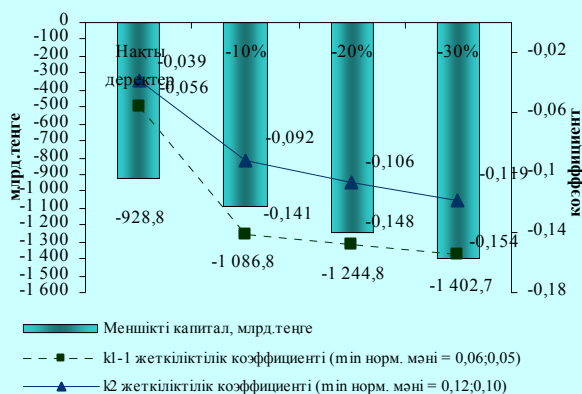
Банк жүйесін тұрақтылыққа тексеруді жүзеге асыру мақсатында ҚҚА қажеттілігіне қарай сезімталдыққа талдауды жүзеге асырады, мұнда қолайсыз факторлардың банк секторына ең көп әсері есептелінеді. Бұл ретте, айырбастау бағамы, жылжымайтын мүліктің бағасы және несие портфелі сапасының нашарлауы сияқты факторлар қарастырылады.

Стресс-сынақ банк жүйесі бойынша тұтастай алғанда, сондай-ақ 3 ЕДБ - «БТА Банк» АҚ, «АльянсБанк» АҚ және «БТА БАНК» АҚ ЕҰ - «ТЕМІРБАНК» АҚ (осы банктер қаралып отырған күні меншікті капиталының жеткіліктілік нормативтерін бұзған) есептемегенде жүргізілді.

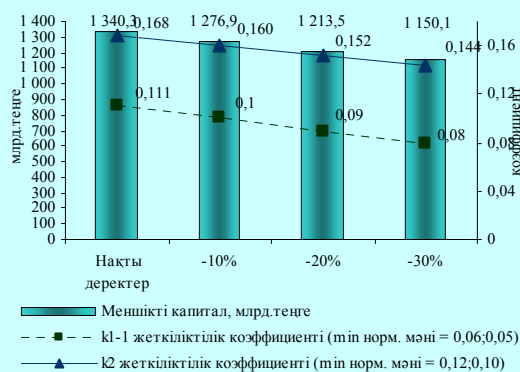
Валюталардың айырбастау бағамының өзгеру сценарийі

ЕДБ-дің шетел валютасындағы талаптары мен міндеттемелері құрылымында ең көп үлес салмағын АҚШ долларындағы талаптар мен міндеттемелер алады. 01.10.2009 жылғы жағдай бойынша осы көрсеткіштің үлесі тиісінше 84,2% және 80,7% болды. Осыған байланысты, стресс-сынақ АҚШ доллары бойынша ашық валюта позициясы негізінде жүзеге асырылды.

Барлық банктер бойынша 2009 жылғы 1 қазандағы стресс-сынақ (АҚШ доллары бойынша айырбастау бағамының ұлғаюы)

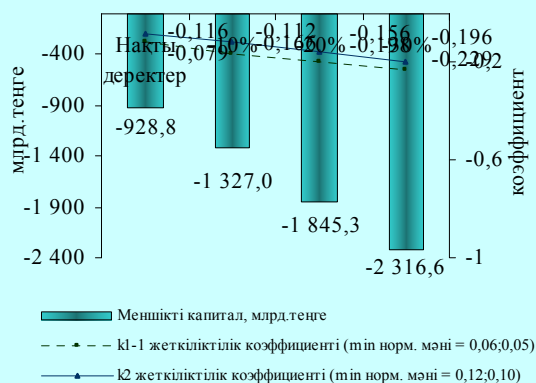
3 банкті қоспағанда, 2009 жылғы 1 қазандағы стресс-сынақ (АҚШ доллары бойынша айырбастау бағамының ұлғаюы)

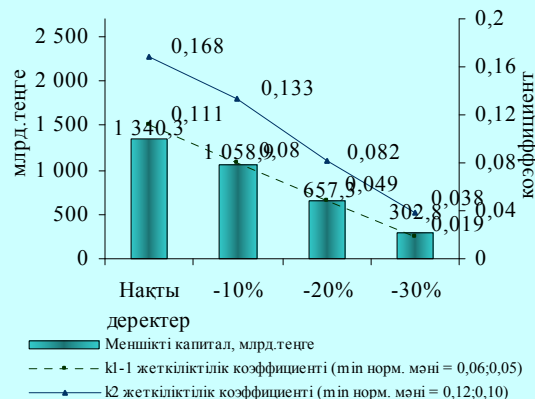
Дерек көзі: ҚҚА

Теңгенің АҚШ долларына бағамының 10%-ға, 20%-ға және 30%-ға ұлғаюын сценарийлерін қарастырды. Мәселен, егер 01.10.2009 жылы теңгенің АҚШ долларына бағамы 150,95 болса, онда сценарий оның 166,0; 181,1; 196,2 дейін ұлғаюын болжайды. Бұл ретте, кредиттік тәуекелдің өзгеруіне байланысты провизиялар активтер сомасын есептеу нәтижесінде нақты және алынған айырмадан 20%-ға ұлғайды.

Барлық банктер бойынша 2009 жылғы 1 қазандағы стресс-сынақ (жылжымайтын мүліктің құнсыздануы)

3 банкті қоспағанда, 2009 жылғы 1 қазандағы стресс-сынақ (жылжымайтын мүліктің құнсыздануы)

Дерек көзі: ҚҚА

Стресс-сынақ нәтижелері бойынша айырбастау бағамы АҚШ доллары бойынша 10%-ға ұлғайған кезде меншікті капиталдың жеткіліктілік нормативтерін барлық банктердің (3 ЕДБ қоспағанда) орындайтындығын атап өткен жөн. Бағам 20%-ға ұлғайған кезде k2 нормативін қосымша 1 банк және 30%-да k1 нормативін – қосымша 3 банк бұзатын болады.

Жылжымайтын мүлік бағасының өзгеру сценарийі

Банк секторының қаржылық жай-күйін бағалау кезінде сценарий қарастырылды, мұнда жылжымайтын мүліктің құнсыздануы 10-30% болды. Есеп айырысу кезінде ипотекалық заемдар (жылжымайтын мүлік кепілімен) ескерілді, олар 1.10.2009ж. жағдай бойынша ЕДБ-дің жиынтық несиелік портфелінен 39,3% болды. Мәселен, ипотекалық заемдар бойынша жылжымайтын мүлік белгіленген пайызға құнсызданған кезде ЕДБ құнсыздану сомасына провизияларды қалыптастыру қажет.

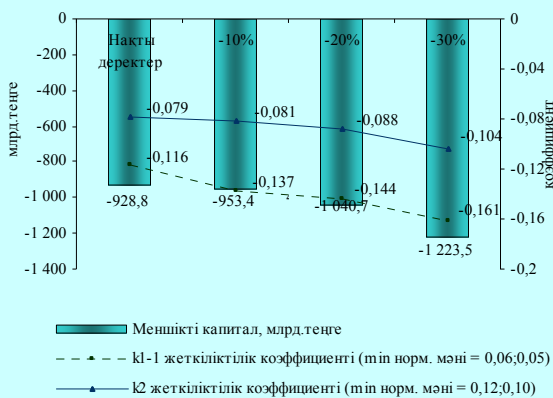
Нәтижесінде, жылжымайтын мүлік кепілімен ипотекалық заемдар бойынша жылжымайтын мүліктің 10-30%-ға құнсыздануы банк секторының қаржылық жай-күйіне айтарлықтай ықпал етеді. Жылжымайтын мүліктің 10%-ға құнсыздануы кезінде меншікті капиталдың жеткіліктілік нормативтерінің бұзылуы 4 банк, 20% - 8 банк бойынша, 30%-ға құнсыздануы кезінде – 11 банк бойынша (3 банкті қоспағанда) белгіленді.

Экономиканың салалары бойынша несиелік портфельі сапасының нашарлау сценарийі

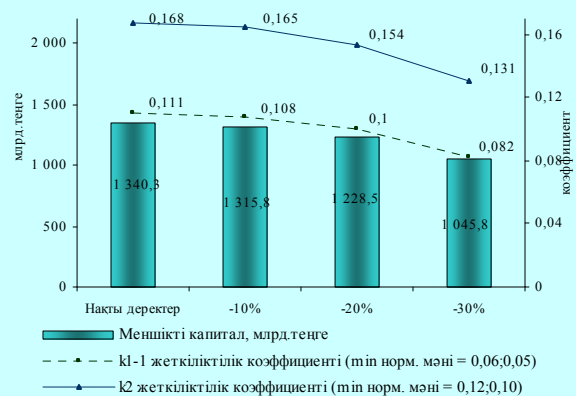
Экономикаға кредиттердің құрылымын, сондай-ақ экономиканың әрбір саласы бойынша үмітсіз заемдар үлесін негізге ала отырып, стресс-сынақ құрылыс, сауда және өнеркәсіп салалары бойынша жүргізілді. Осы стресс-сынақты жүргізу кезінде экономиканың белгіленген саласындағы кредиттердегі провизияларының үлесі 10-30%-ға дейін ұлғайды. Бұл ретте, банк секторы меншікті капиталының өзгерісіне сауда саласындағы заемдар сапасының нашарлауы барынша ықпал етеді.

3-график

Барлық банктер бойынша 2009 жылғы 1 қазандағы стресс-сынақ (құрылыс, сауда және өнеркәсіп саласындағы заемдар сапасының нашарлауы)

3 банкті қоспағанда, 2009 жылғы 1 қазандағы стресс-сынақ (құрылыс, сауда және өнеркәсіп саласындағы заемдар сапасының нашарлауы)

Дерек көзі: ҚҚА

Өнеркәсіп және құрылыс салалары бойынша жеке-жеке алғанда несиелік портфельінің нашарлауы ЕДБ-дің қаржылық жай-күйіне елеулі дәрежеде ықпал етпейтіндігін атап өткен жөн, меншікті капиталының жеткіліктілік нормативін ЕДБ (3 ЕДБ қоспағанда) бұзбайды. Сауда саласы бойынша провизиялардың үлесі 20%-ға ұлғайған кезде жеткіліктілік нормативін бұзу 2 ЕДБ бойынша, 30% - 4 ЕДБ бойынша белгіленді.

Сонымен қатар, банк секторы бойынша құрылыс, сауда және өнеркәсіп салалары бойынша несиелік портфельіндегі провизиялар үлесінің бір мезгілде ұлғая сценарийін (осы статистикаға 3 банк қосылмаған) қарау кезінде 10 пайыздық тармаққа дейін меншікті капиталдың жеткіліктілік нормативін бұзу байқалмайды, меншікті капиталдың жеткіліктілік нормативін бұзу 20-ға дейін - 5 банк бойынша және 30-ға дейін – 9 банк бойынша белгіленді.

Тұтастай алғанда, әлемдік экономикадағы дағдарыстық құбылыстардың жалғасқан ықпалын, сондай-ақ 2009 жылғы ақпанда жүргізілген теңгенің құнсыздануын ескере отырып, стресс-сынақ жүргізу кезінде банк жүйесі бойынша ахуалдың 2008 жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда едәуір нашарлағандығын атап өтуге болады. Сонымен қатар, қазіргі уақытта 2 ірі банкте жүзеге асырылып жатқан сыртқы міндеттемелерді қайта құрылымдауды ескере отырып, жоғарыда келтірілген нәтижелер өткен жылдардың стресс-сынақтарының қорытындыларымен салыстыруға жатпайды.

6. Өзге қаржы институттары

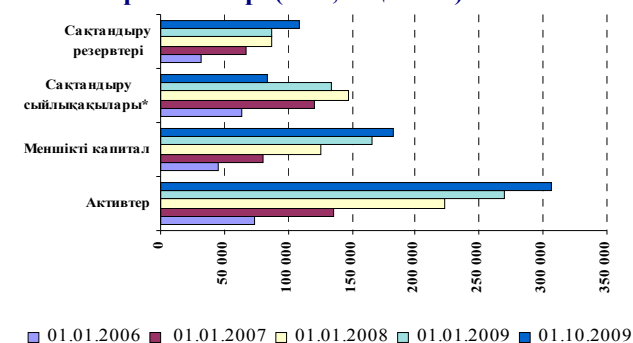
6.1 Сақтандыру секторы

Экономикадағы дағдарыстық құбылыстар қаржы секторының осы сегментінің негізгі көрсеткіштерінің өсу қарқынын біршама төмендетті, алайда олардың динамикасы оң болып қалды. Сақтандыру секторының макроэкономикалық күйзеліске аз сезімталдығы міндетті сақтандыру түрлері бойынша жиналған сыйлықақылардың тұрақты өсуімен, өткен жылдары қол жеткізілген капиталдандырудың жоғары деңгейімен, консервативтік инвестициялық саясатпен және қаржы секторының басқа сегменттерімен салыстырғанда біршама аз агрессивті даму қарқынымен түсіндіріледі.

Ағымдағы дағдарыстық құбылыстар «кэптивтік» сақтандыру қызметтері нарығының мөлшерін кейбір түзетуге және сақтандыру секторындағы шоғырландырудың қалыпты деңгейін сақтауға ықпал етті, бұл оның болашақта сапалы және тиімді өсуіне жағдай жасайды.

6.1.1-график

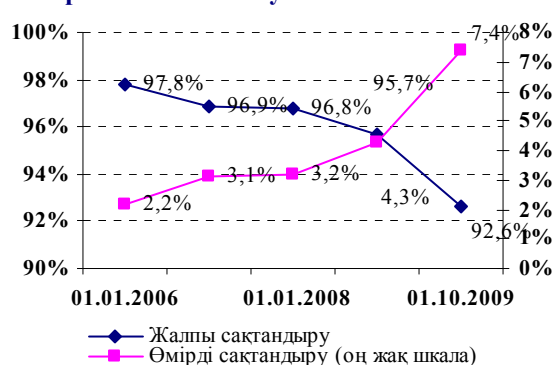
Қазақстан Республикасы сақтандыру нарығының негізгі көрсеткіштері (млн, теңгемен)

Ескерту: * - Сақтандыру және қайта сақтандыру шарттары бойынша сақтандыру сыйлықақылары
Дерек көзі: ҚҚА

6.1.2-график

Сақтандыру сыйлықақыларын сақтандыру салалары бойынша бөлу

Дерек көзі: ҚҚА

Жалпы экономикалық конъюнктураның құлдырауы және банк жүйесінің проблемалары сақтандыру секторының өсу қарқынын біршама төмендетті. Мәселен, сақтандыру ұйымдары активтерінің жиынтық көлемі 2008 жылғы 4-тоқсаннан бастап 2009 жылғы 3-тоқсан аралығында 9,1%-ға ұлғайды және 2009 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша 307,2 млрд. теңгені құрады. Меншікті капиталдың жиынтық мөлшері өткен жылдың қазанынан бастап 12,5%-ға ұлғайып, абсолюттік көрсетуде 182,3 млрд. теңгені құрады. Сақтандыру резервтерінің көлемі 109,2 млрд. теңгені құрады, бұл 2008 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша қалыптастырылған резервтер көлемінен 12,5%-ға артық. ЕДБ-дің экономиканы кредиттеуінің қысқаруы өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 25 млрд. теңгеге немесе 23%-ға түскен қабылданған сақтандыру сыйлықақысының шамасына айрықша теріс әсер етті (6.1.1-график).

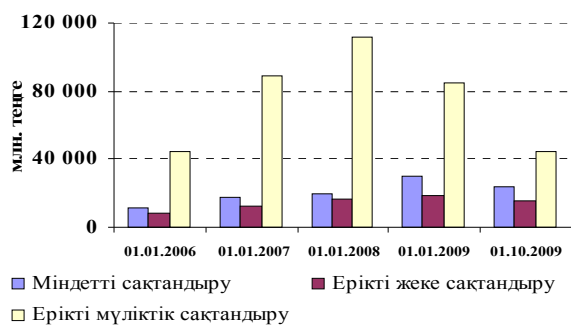
Сақтандыру сыйлықақыларын салалар бойынша бөлу құрылымында өмірді сақтандыру сегментінде сыйлықақылар үлесінің кейбір ұлғаюы байқалды, алайда сақтандыру нарығының құрылымында бұл бағыттың үлесі шамалы болып отыр (3-тоқсанның аяғында 7,4%) (6.1.2-график).

Ерікті мүліктік сақтандыру бойынша сыйлықақылар көлемі төмендеді, бұл банктік кредиттеу көлемінің елеулі төмендеуіне және тиісінше дағдарысқа дейінгі кезеңде жоғары өсу қарқыны байқалған басқа да қаржы шығындарынан сақтандыру бойынша сыйлықақылардың төмендеуіне байланысты. Сонымен қатар міндетті және жеке сақтандыру сегменттерінің қолайсыз экономикалық конъюнктураның әсеріне аз ұшырағанын байқауға болады, олар міндетті сақтандырудың кеңеюімен және сақтандыру тарифтерінің көтерілуіне

байланысты өсуді көрсетті (6.1.3-график). Сондай-ақ сақтандыру төлемдерінің көлемі елеулі қысқарды. Бұл ретте жиынтық сақтандыру төлемдерінің құрылымында ерікті мүліктік сақтандыру сегментінде барынша төмендеу байқалды (82,7%-ға, 2009 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 38,7 млрд. теңгеден 2009 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша 6,7 млрд. теңгеге дейін) (6.1.4-график).

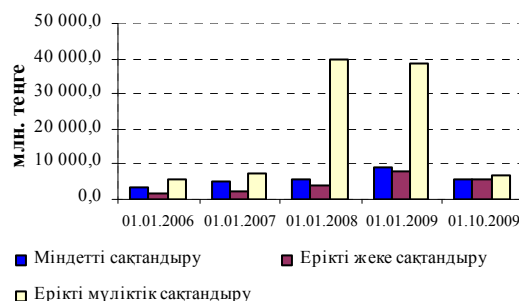
6.1.3-график

Келіп түскен сақтандыру сыйлықақыларының құрылымы*

6.1.4-график

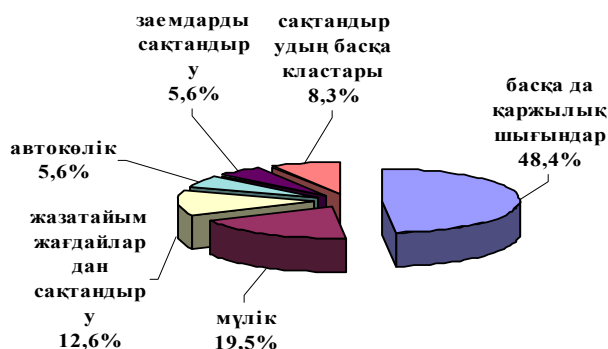
Сақтандыру төлемдерінің құрылымы

Ескерту: * сақтандыру және қайта сақтандыру шарттары бойынша сақтандыру сыйлықақылары. Дерек көзі: ҚҚА

6.1.5-график

Банктік тәуекелдерді сақтандыру шарттары бойынша сақтандыру сыйлықақыларын сақтандыру кластары бойынша бөлу

Банк операцияларына байланысты тәуекелдерді жабу басқа да қаржылық шығындарды, мүлікті (көлікті және жүктерді сақтандыруды қоспағанда), автомобиль көлігін, азаматтық-құқықтық жауапкершілікті сақтандырудан (көлік иелерінің АҚЖ қоспағанда), заемдарды, кепілдіктер мен кепілдемелерді сақтандырудан көрінді. Бұл ретте басқа да қаржылық шығындарды сақтандыру (48,4%), сондай-ақ мүлікті сақтандыру (19,5%) және жазатайым жағдайлардан сақтандыру (12,6%) елеулі орын алады (6.1.5-график).

Дерек көзі: ҚҚА

бойынша сақтандыру сыйлықақыларының жиынтық көлемі 5,8 млрд. теңгеге немесе 44,6%-ға төмендеді.

Қаржы тұрақсыздығы аясында банктердің және банк конгломераттарының қаржы жағдайының нашарлауы дағдарысқа дейінгі кезеңде жоғары болған «кэптивтік» сақтандыру деңгейінің төмендеуіне әкелді (6.1.1-кесте).

6.1.1-кесте

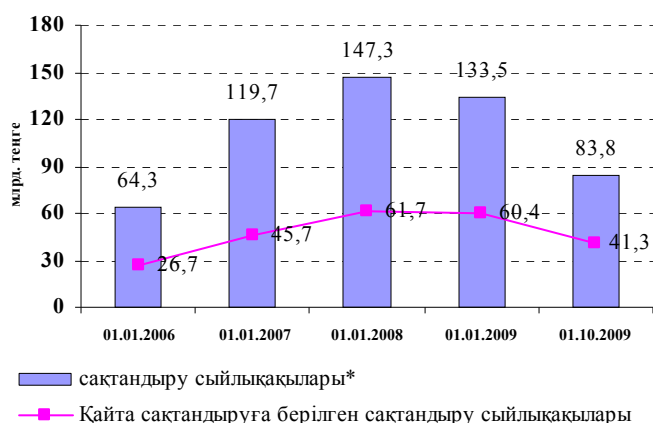
Ірі қатысушылары екінші деңгейдегі банктер болып табылатын сақтандыру ұйымдарының шоғырлануы (%-бен)

Тарих	Ірі қатысушылары ЕДБ болып табылатын сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдары активтерінің сақтандыру секторының жиынтық активтеріндегі үлесі, %	Ірі қатысушылары ЕДБ болып табылатын сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдары сыйлықақыларының жиынтық сақтандыру сыйлықақыларындағы үлесі, %
01.01.2006	70,3	64,8
01.01.2007	67,5	58,3
01.01.2008	62,5	59,7
01.10.2008	57,0	53,2
01.01.2009	35,7	43,9
01.04.2009	32,2	30,7
01.07.2009	30,9	30,4
01.10.2009	31,5	31,1

Дерек көзі: ҚҚА

6.1.6-график

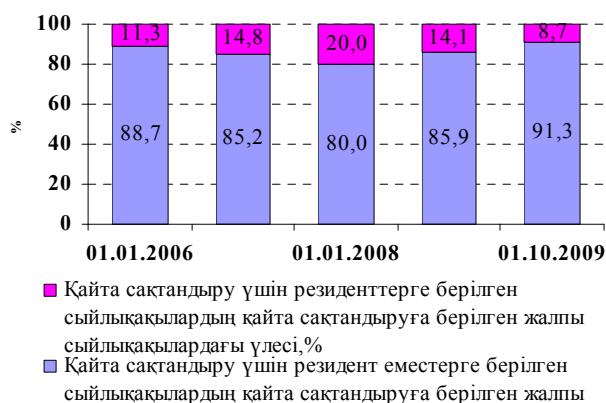
Жиналған және қайта сақтандыруға берілген сақтандыру сыйлықақыларының көлемі

Ескерту: * сақтандыру және қайта сақтандыру шарттары бойынша сақтандыру сыйлықақылары
Дерек көзі: ҚҚА

6.1.7-график

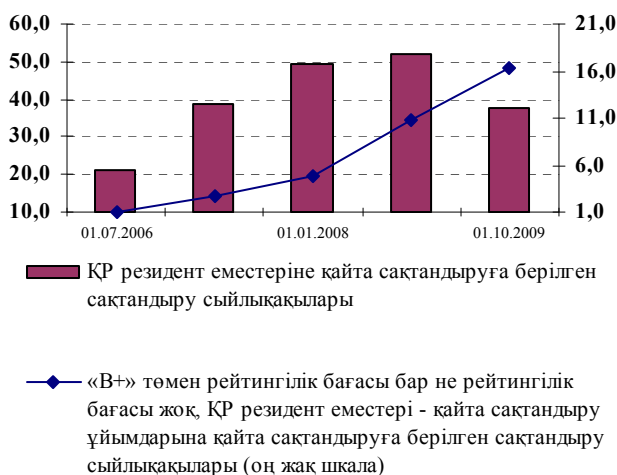
Қайта сақтандыруға берілген сыйлықақылардың құрылымы

Дерек көзі: ҚҚА

6.1.8-график

«Рейтингісі жоқ» сыртқы қайта сақтандыру (млрд. тенге)

Дерек көзі: ҚҚА

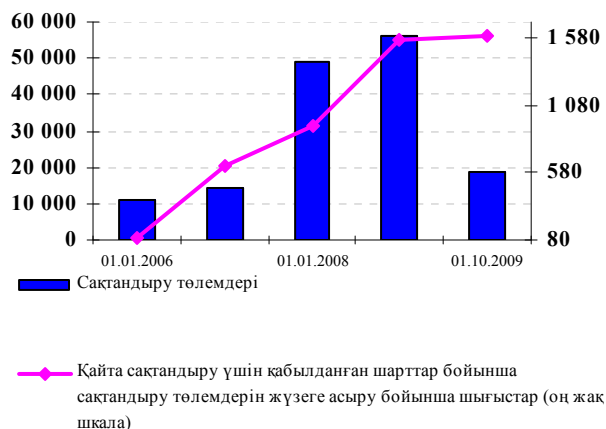
осындай кезеңінде 2,1%) шамалы өсуі байқалды, бұл тұрақсыздыққа байланысты сақтандырушылардың тәуекелдерін материалдандыруға байланысты (6.1.9-график).

Қайта сақтандыруға берілген сақтандыру сыйлықақыларының көлемі 2008 жылғы 1 қазанмен салыстырғанда 2009 жылғы 1 қазанда 21,5%-ға төмендеді және 41,3 млрд. тенгені құрады (сақтандыру сыйлықақыларының жиынтық көлемінің 9,3%-ы). Резидент еместерге қайта сақтандыруға берілген сыйлықақылардың жоғары үлесін атап өткен жөн – қайта сақтандыруға сыйлықақылардың жиынтық көлемінің 91,3%-ы (6.1.6 - 6.1.7-графиктер). Резидент еместерге қайта сақтандыруға берілген сыйлықақылар құрылымындағы айтарлықтай бөлік Ресей Федерациясына – 52,1% (2009 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша – 34,6%) және Ұлыбританияға – 17,8% (2009 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша – 15,9%) тиесілі.

Қайта сақтандыру көлемдерінің жалпы төмендеу үрдісіне карамастан «рейтингісі жоқ» сыртқы қайта сақтандыру үлесінің (яғни, реттеуші талап ететін кредиттік рейтингісі жоқ қайта сақтандырушылардағы тәуекелдерді қайта сақтандыру) өсуі байқалып отыр. Мәселен, «В+» төмен халықаралық рейтингілік бағасы бар не рейтингілік бағасы жоқ резидент еместерге қайта сақтандыруға берілген сақтандыру сыйлықақыларының көлемі ағымдағы жылдың басынан бастап 1,5 есе өсті, бұл сыртқы қайта сақтандырудың жалпы үлесінде «рейтингісі жоқ» сыртқы қайта сақтандыру үлесінің 43,5%-ға дейін (ағымдағы жылдың басында бұл көрсеткіш 20,7% құрады) ұлғаюына әкелді. Бұл факт көбіне тәуекелдерді қайта бағалау нәтижесінде халықаралық қаржы ұйымдарының, оның ішінде қайта сақтандыру ұйымдарының рейтингілік бағаларының жалпы төмендеуімен түсіндіріледі (6.1.8-график). Өз кезегінде қайта сақтандыру бойынша төлемдер үлесінің 2009 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 8,6%-ға (2008 жылдың

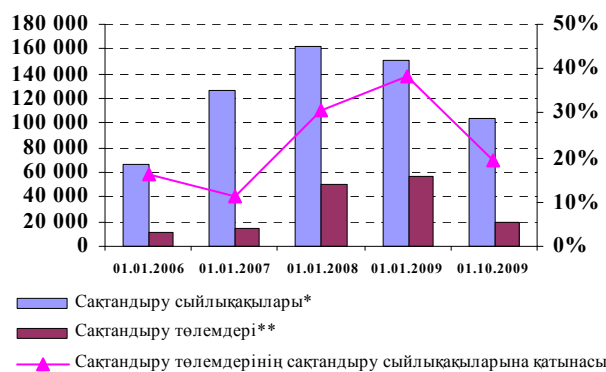

6.1.9-график
Жүзеге асырылған сақтандыру төлемдерінің көлемі, оның ішінде қайта сақтандыру үшін қабылданған шарттар бойынша (млн. теңге)

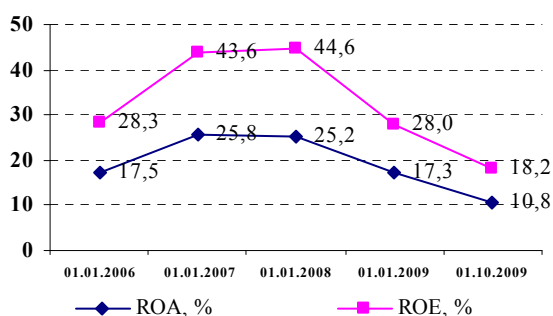
Дерек көзі: ҚҚА

6.1.10-график
Сақтандыру нарығы бойынша сақтандыру төлемдерінің сақтандыру сыйлықақыларына қатынасы

Ескерту: * сақтандыру және қайта сақтандыру шарттары бойынша қабылданған сақтандыру сыйлықақылары;
 ** сақтандыру және қайта сақтандыру шарттары бойынша жүзеге асырылған төлемдер
 Дерек көзі: ҚҚА

6.1.11-график
Активтер мен капиталдың рентабельділігі

Дерек көзі: ҚҚА

төмен үлесіне және ағымдағы жағдайда инвестициялық саясатты уақтылы түзетуге байланысты олардың қаржы жағдайының сыртқы және ішкі факторлардан төмен тәуелді болуына байланысты (6.1.11-график). Мәселен, негізгі қызметтен кіріс 42%-ға төмендеді, ал инвестициялық кіріс болса шамалы өсуді көрсетті (6.1.12-график).

Сақтандыру ұйымдары портфелінің құрылымы олардың консервативті инвестициялық саясатты жүргізгендігін көрсетеді. Мәселен, сақтандыру ұйымдарының

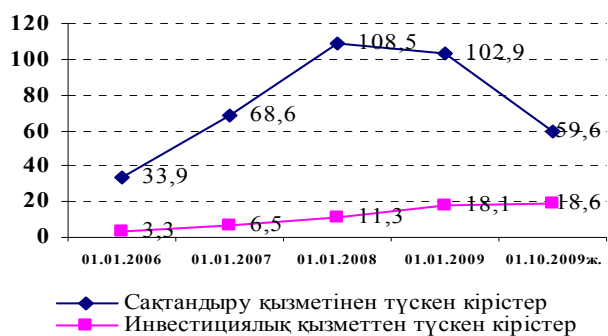
Сақтандыру төлемдері көлемінің құлдырау қарқыны сақтандыру сыйлықақылары көлемдерінің төмендеу қарқынынан біршама жоғары болды. Мәселен, төлемдердің сақтандыру нарығы бойынша сыйлықақыларға қатынасы ағымдағы жылдың тоғыз айында 38,3%-дан 19,3%-ға дейін төмендеді: салыстырмалы мәнде сақтандыру төлемдері жыл басынан бастап 65,1%-ға, ал сақтандыру сыйлықақылары тек 30,6%-ға төмендеді (6.1.10-график).

Ағымдағы жылдың үшінші тоқсанының аяғындағы сақтандыру түрлері бойынша залалдылық коэффициентінің мәні іс жүзінде бір деңгейде тұр және міндетті сақтандыру бойынша 40,4%-дан ерікті жеке сақтандыру бойынша 42,0%-ға дейінгі диапазонда ауытқиды. Бұл ретте кезеңнің басынан бастап залалдылық коэффициенті міндетті және ерікті жеке сақтандыру бойынша шамалы төмендеді, ал ерікті мүліктік сақтандыру бойынша залалдылық коэффициенті 16,8%-дан 40,7%-ға дейін өсті, бұл сақтандырудың осы түрі бойынша сыйлықақы көлемдерінің қысқаруымен және елдегі жалпы экономикалық ахуалдың нашарлауына байланысты тәуекелдердің іске асуымен түсіндіріледі.

Қабылданған сақтандыру сыйлықақыларының қысқаруы аясында бұрынғысынша жылдың басынан бастап 28,1%-ға азайған сақтандыру ұйымдарының таза пайдасының төмендеу динамикасы сақталды, ол 2009 жылғы 3-тоқсанның аяғында 30,1 млрд. теңгені құрады. Сақтандыру ұйымдарының капиталы мен активтерінің кірістілігі 2009 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша тиісінше 18,2%-ды және 10,8% -ды құрады.

Сақтандыру ұйымдарының жеткілікті түрде жоғары кірістілігі кірістердің инвестициялық қызметтен

6.1.12-график
Сақтандыру және инвестициялық қызметтен түскен кірістер (млрд. теңге)

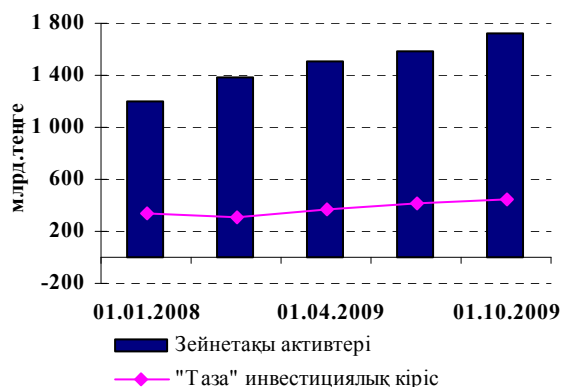

Дерек көзі: ҚҚА

6.2 Жинақтаушы зейнетақы жүйесі

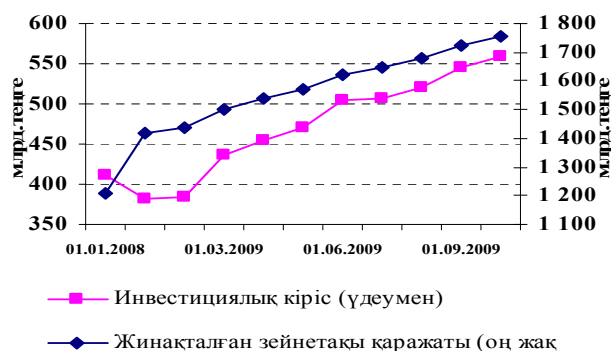
Қолайсыз жалпы экономикалық жағдай жинақтаушы зейнетақы қорларының тәуекелдерді басқару және инвестициялық портфельде құралдардың үлесін аз тәуекелмен ұлғайту жөніндегі инвестициялық саясатын, стратегиясын өзгертуге ықпал етті. Сонымен қатар, тәуекелді төмендетуге қосымша стимул реттеуінің зейнетақы жинақ ақшасын сақтауға бағытталған шаралар жиынтығы болды.

6.2.1-график
Инвестициялық зейнетақы активтерінің және "таза" инвестициялық кірістің өзгеру динамикасы

Дерек көзі: ҚҚА

6.2.2-график
ЖЗҚ жинақталған зейнетақы қаражаты және инвестициялық кірісі

Дерек көзі: ҚҚА

құнын қайта бағалауға байланысты болды (6.2.2-график).

инвестициялық портфелінде екінші деңгейдегі банктердегі салымдарының және ҚР эмитенттерінің мемлекеттік емес бағалы қағаздарының басым болуы жалғасып отыр. Бұл ретте жыл басымен салыстырғанда екінші деңгейдегі банктерге салымдар үлесі 39,9%-дан 34,2%-ға дейін төмендеді, ал ҚР мемлекеттік бағалы қағаздарына салымдардың үлесі 9,6%-дан 18,3%-ға дейін өсті.

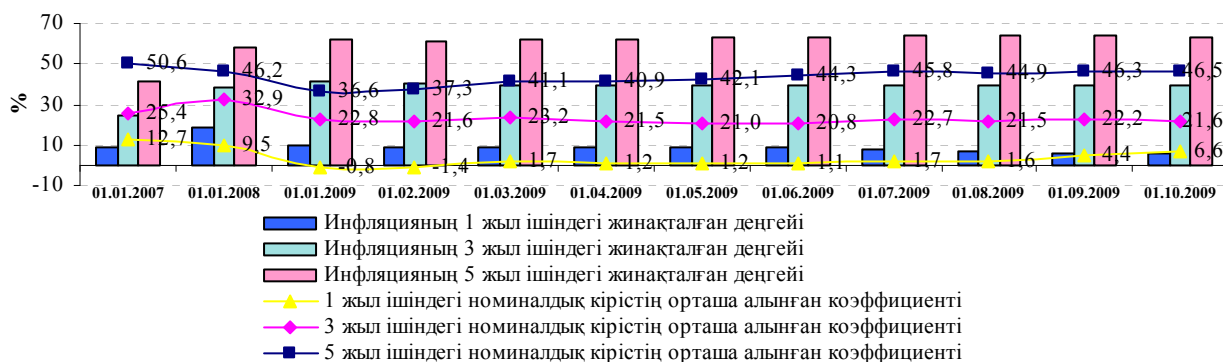
2009 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша Қазақстанда 14 ЖЗҚ жұмыс істеп тұрды. 2008 жылғы қазаннан бастап 2009 жылғы қыркүйекке дейінгі кезеңде зейнетақы активтері 27,3%-ға ұлғайып, 1 754,4 млрд. теңгені құрады. Жинақталған зейнетақы қаражаттарының ЖІӨ-ге қатынасы өткен жылдың қазанымен салыстырғанда 1,8%-ға өсті және ағымдағы жылдың қыркүйегінің аяғындағы жағдай бойынша 11,0%-ды құрады. ЖЗҚ активтерінің өсуі басым түрде ай сайынғы зейнетақы жарналарының түсуі есебінен жүзеге асады (6.2.1-график).

Ағымдағы жылдың ақпан айынан бастап ЖЗҚ инвестициялық кірісінің динамикасында оң тренд байқалды, бұл салымшылардың (алушылардың) жинақталған зейнетақы қаражаттарының жалпы сомасындағы «таза» инвестициялық кірістің үлесін жылдың басындағы 21,6%-дан 2009 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша 25,8%-ға ұлғайтуды қамтамасыз етті. Бұл ретте «таза» инвестициялық кірістің 2009 жылғы ақпанда 43,1 млрд. теңгеге күрт ұлғаюы (14,0%) шетел валютасында деноминирленген қаржы құралдарының

ЖЗҚ зейнетақы активтері бойынша номиналды кірістің орташа алынған коэффициенті ақпан айында жүргізілген ұлттық валютаның құнсыздануынан кейін тұрақтана бастады. 2009 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша бір жыл ішіндегі номиналды кірістің орташа алынған коэффициенті инфляцияның жинақталған деңгейінен 1,1 есе асты, ал 3 және 5 жылда жинақталған инфляцияның деңгейі болса сол кезеңдегі номиналды кірістің орташа алынған коэффициентінен тиісінше 1,8 есе және 1,4 есе асты (6.2.3 – 6.2.4-графиктер).

6.2.3-график

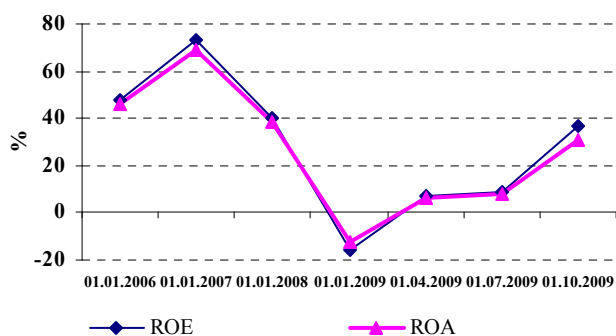
ЖЗҚ номиналды кірісінің орташа алынған коэффициенті және инфляцияның жинақталған деңгейі

Дерек көзі: ҚҚА

6.2.4-график

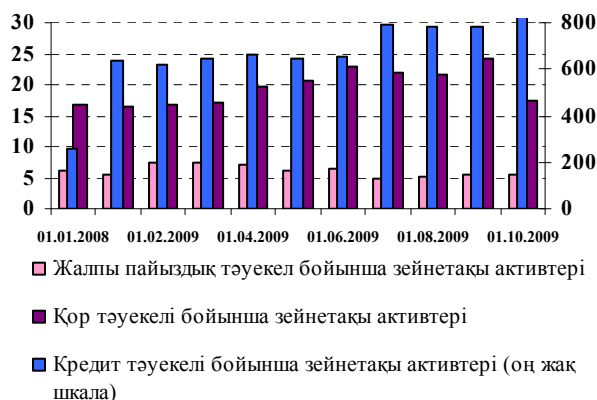
ЖЗҚ қызметінің рентабельділік көрсеткіштері (мың теңге)*

Дерек көзі: ҚҚА

6.2.5-график

ЖЗҚ тәуекел түрлері бойынша алынған активтерінің көлемі (млрд. теңге)

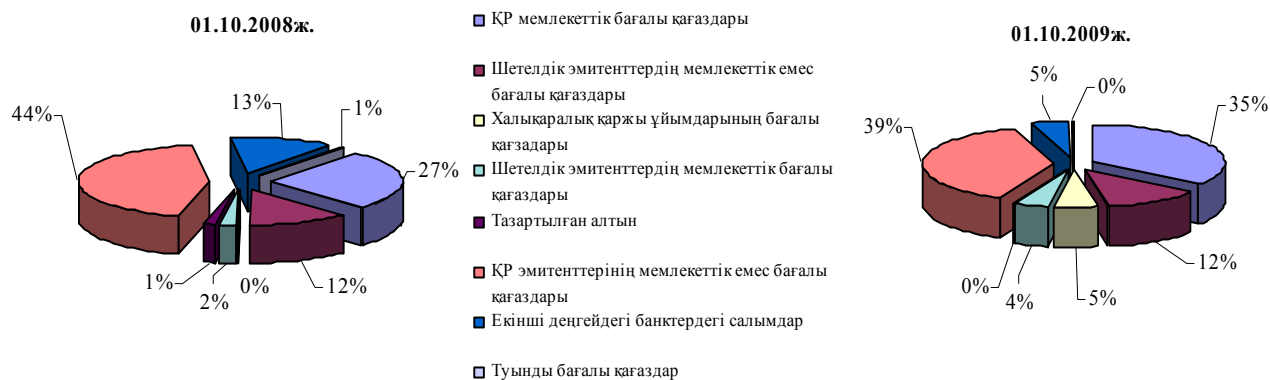

Дерек көзі: ҚҚА

Ағымдағы жылдың екінші жартысынан бастап байқалған кредиттік тәуекел деңгейі бойынша алынған ЖЗҚ активтері көлемінің едәуір ұлғаюы корпоративтік борыштық бағалы қағаздар нарығында міндеттемелерге қызмет көрсету бойынша дефолттардың өсуіне, ал қор тәуекелінің деңгейі бойынша алынған ЖЗҚ активтері көлемінің төмендеуі болса әлемдік, сол сияқты отандық қор нарықтарындағы жағдайдың кейбір тұрақтануымен байланысты болды (6.2.5-график).

Зейнетақы қорларының инвестициялық портфеліндегі 2009 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша құрылымдық өзгерістер портфельде тәуекелінің деңгейі төмен шетелдік эмитенттердің мемлекеттік бағалы қағаздары, халықаралық қаржы ұйымдарының бағалы қағаздары сияқты қаржы құралдары үлесінің ұлғаюына және эмитенттердің мемлекеттік емес бағалы қағаздарына салымдар үлесінің төмендеуіне бағдарланды (6.2.6-график).

ЖЗҚ инвестициялық портфелінің құрылымы, (%-бен)

Дерек көзі: ҚҚА

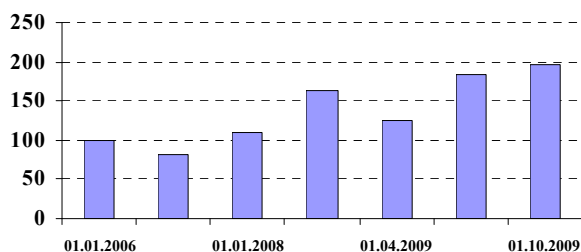
6.3 . Банктік емес ұйымдардың қаржылық жай-күйі

Объективті макроэкономикалық себептерге байланысты банктік емес сектордың қызметі 2009 жылы тұтастай алғанда кірістілігінің төмен көрсеткіштерімен және активтер сапасының нашарлауымен сипатталды. Оған қоса, мемлекеттің қатысуы бар банктік емес ұйымдарды қаржылық реттеуден шығару банктік емес ұйымдарға активтер құрылымында берген заемдары үлесінің едәуір төмендеуіне әкелді.

Банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар

6.3.1-график

Банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың заңды және жеке тұлғаларға берген заемдары (млрд.теңге)

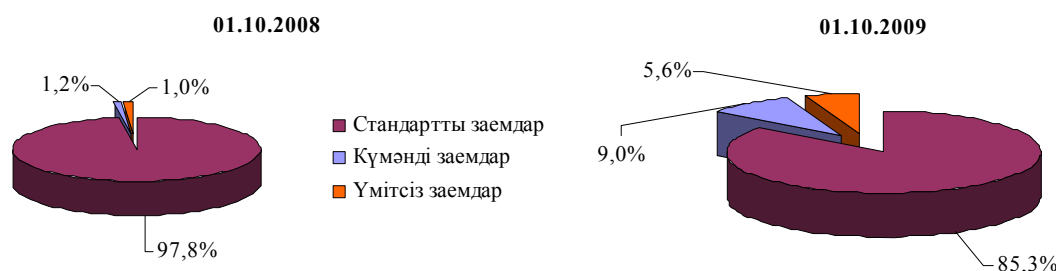
Дерек көзі: ҚҚА

мемлекеттің қатысуы бар банктік емес ұйымдардың айтарлықтай бөлігін қаржылық реттеуден шығарумен байланысты. Сондай-ақ жеке тұлғаларға берілген заемдардың үлесі 3 еседен артық 10,3%-ға дейін төмендеді, бұл сондай-ақ әлсіреген экономикалық жағдай

Банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар берген заемдар ағымдағы жылдың басынан бастап 20,6%-ға немесе 33,4 млрд. теңгеге ұлғайып, ағымдағы жылдың 3-тоқсанының аяғындағы жағдай бойынша 195,8 млрд. теңгені құрады (6.3.1-график). Банктік емес ұйымдардың кредиттеу құрылымы ағымдағы жылы қаржы ұйымдары берген заемдар үлесінің едәуір төмендеуімен сипатталды, бұл көбіне

6.3.2-график

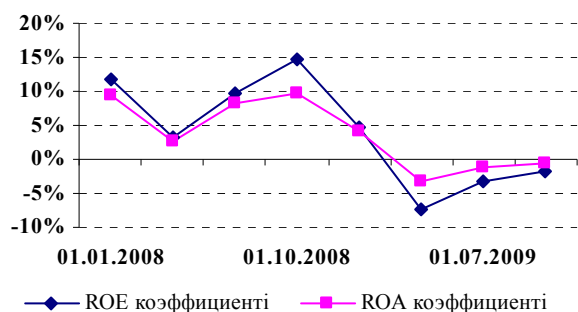
Банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың несиелік портфелінің сапасы

Дерек көзі: ҚҚА

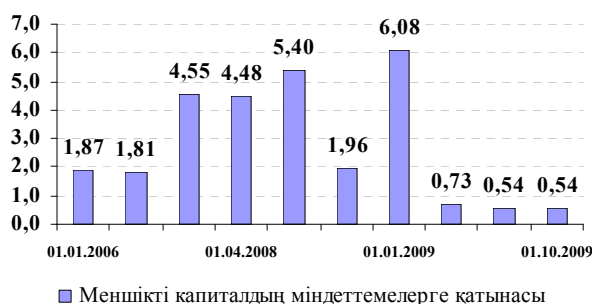
аясында сақталған консерватизммен байланысты. Банк секторы сияқты банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар сегментінде кредиттік

6.3.3-график
Банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың кірістілік көрсеткіштері

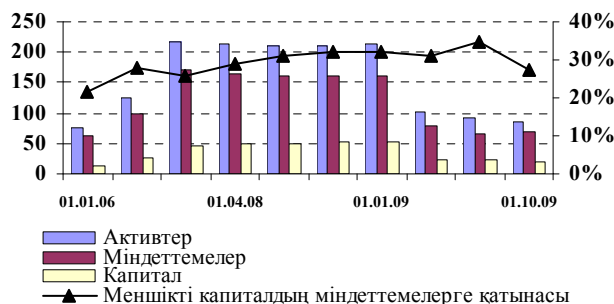
Дерек көзі: ҚҚА

6.3.4-график
Банктік емес ұйымдардың төлем жасау қабілеттілігінің тәуекелдері

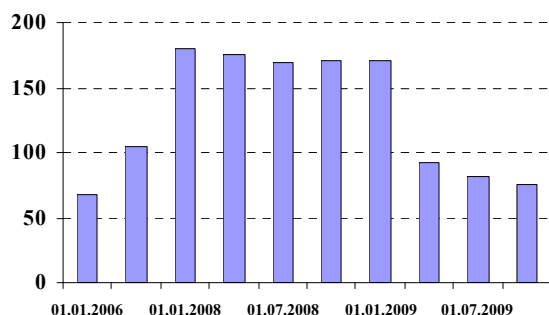
Дерек көзі: ҚҚА

6.3.5-график
Ипотекалық ұйымдардың активтері, міндеттемелері және капиталы туралы мәліметтер (млрд. теңге)

Дерек көзі: ҚҚА

6.3.6-график
Ипотекалық ұйымдардың несиелік портфелінің динамикасы (млрд. теңге)

Дерек көзі: ҚҚА

портфель сапасының нашарлауы байқалды. Мәселен, 2008 жылғы қазаннан бастап 2009 жылғы қыркүйек аралығында үмітсіз заемдардың үлесі 1,0%-дан 6,0%-ға дейін, күмәнділер -1,2%-дан 9,0%-ға дейін өсті (6.3.2-график).

Банктік емес ұйымдар кірістілігінің көрсеткіштері ағымдағы жылдың екінші тоқсанынан бастап теріс нәтиже көрсетті, бұл ретте олардың динамикасы бірте-бірте қалпына келу үрдісін білдірді (6.3.3-график).

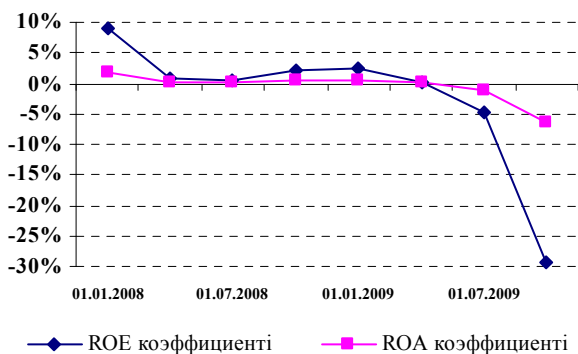
Орын толтыру деңгейі (меншікті капиталдың банктік емес ұйымдардың міндеттемелеріне қатынасы) ағымдағы жылдың 3-тоқсанының аяғында 2008 жылғы 1 қазандағы жағдайға қарағанда 1,96 қарсы 0,54 құрады (6.3.4-график).

Ипотекалық ұйымдар

Ағымдағы жылдың басынан бастап ипотекалық ұйымдардың активтері мен міндеттемелері динамикасында соңғыларының тиісінше 59,9%-ға және 58,3%-ға төмендеуі орын алды. Ипотекалық ұйымдардың капиталы қаралып отырған кезеңде 64,8%-ға төмендеді, бұл ретте ипотекалық ұйымдардың капиталын жабу деңгейі ағымдағы жылдың екінші жартыжылдығынан бастап төмендеді (6.3.5-график). Ипотекалық ұйымдардың несиелік портфелі ағымдағы жылдың басынан бастап 170,4-тен 75,4 млрд. теңгеге дейін (55,8%-ға) төмендеді (6.3.6-график).

Ипотекалық ұйымдардың рентабельділігі ағымдағы жылы сақталып отырылған кредиттік және валюталық тәуекелдердің жеткілікті жоғары деңгейі жағдайында кредиттік портфель сапасының едәуір нашарлауының теріс әсерінен төмендеді (6.3.7-график).

6.3.7-график
Ипотекалық ұйымдар кірістілігінің көрсеткіштері

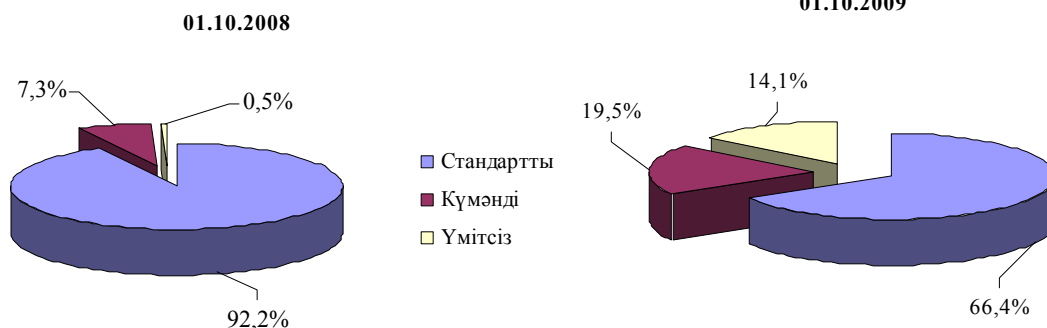

Дерек көзі: ҚҚА

Ипотекалық ұйымдардың кредиттік портфелінің сапасы едәуір өзгеріске ұшырады. Ипотекалық ұйымдардың несиелік портфелінің құрылымында өткен жылдың қазан айынан бастап үмітсіз кредиттердің үлесі 0,5%-дан 14,1%-ға дейін ұлғайды, ал күмәнді кредиттердің үлесі 7,3%-дан 19,5%-ға дейін ұлғайды (6.3.8-график).

Ипотекалық ұйымдардың несиелік портфелінің сапасы

6.3.8-график

Дерек көзі: ҚҚА

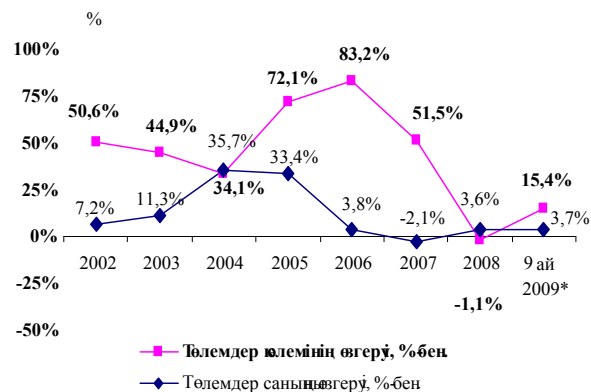
7. Төлем жүйелері

Қазақстан экономикасы үшін жүргізіліп жатқан тұрақтандыру шараларының шеңберінде төлем жүйелерінің тұрақты және тиімді жұмыс істеуіне қолдау көрсету негізгі міндеттердің бірі болып қала береді. Мемлекеттің екінші деңгейдегі банктерді қолдау жөніндегі қолданып жатқан шаралары банк секторындағы өтімділік проблемаларын азайтуға мүмкіндік берді және Қазақстанның төлем жүйелеріндегі төлемдер санының өсуіне ықпал етті.

7.1 Қазақстан төлем жүйелерінің дамуы

2009 жылы тұтастай алғанда Қазақстанның төлем жүйелеріндегі төлемдердің саны мен көлемінің өсуі байқалады (7.1.1.-7.1.2-графиктер). 2009 жылдың 9 айында Қазақстанның төлем жүйелері арқылы 114,0 трлн. теңге сомаға 18,6 млн. транзакция өткізілді. 2008 жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда төлем жүйелеріндегі төлемдер саны 3,7%-ға (668,5 мың транзакцияға) ұлғайды, ал төлемдер көлемі 15,4%-ға (15,2 трлн. теңгеге) өсті.

Қазақстанның төлем жүйелеріндегі төлемдердің ағыны

Ескерту: 2009 жылдың 9 айы өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда
Дерек көзі: ҚРҰБ

Еліміздің жүйелік-маңызды жүйесі – банкаралық ақша аударымы жүйесінде (бұдан әрі – БААЖ) 2009 жылдың 9 айында еліміздегі қолма-қол жасалмайтын төлемдердің жалпы көлемінің 98,3% және жалпы санының 38,6% жүргізілді (112,0 трлн. тенге сомаға 7,2 млн. транзакция), бұл БААЖ-нің өте ірі және басымдылығы жоғары төлемдерді жүргізудегі мақсатын орындағанын көрсетеді.

Банкаралық клиринг жүйесінде (бұдан әрі – БКЖ) еліміздегі барлық қолма-қол жасалмайтын төлемдердің жалпы санының жартысынан көбі – 61,4% және олардың жалпы көлемінің 1,7% (1 934,2 млрд. тенге сомаға 11,4 млн. құжат) өңделді, бұл да жүйенің аса үлкен емес сомадағы бөлшек төлемдердің айтарлықтай санын жүргізудегі өз мақсатын орындағанын білдіреді.

Қазақстанның төлем жүйелеріндегі төлемдердің негізгі көлемі қаржы секторының операцияларына сәйкес келеді: Қазақстан Республикасының резиденттері шығарған бағалы қағаздар бойынша (төлемдердің жалпы көлемінің 42,6%), банкаралық депозиттер мен банктердің және олардың клиенттерінің меншікті қаражатын аудару бойынша (28,3%) және шетел валютасымен операциялар (11,9%).

Қаржы секторы субъектілерінің екінші деңгейдегі банктердің депозиттік шоттарына орналастырылған қаражатты аудару/алу бойынша едәуір белсенділігін айта кеткен жөн.

Мәселен, банкаралық депозиттерді және банктер мен олардың клиенттерінің меншікті қаражаттарын аудару жөніндегі операциялар көлемі 2009 жылдың 9 айында 2008 жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 13,3 трлн. теңгеге (70,1%-ға) өсті.

Бұл ретте тауарлар мен қызмет көрсетулер үшін төлемдер көлемі 2009 жылдың 9 айында 2008 жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 7,5%-ға төмендей отырып, елдегі төлемдердің жалпы көлемінің 7,5%-н құрады (7.1.1-кесте).

7.1.1-кесте

Төлемдер мақсатының түрлері бойынша төлемдер көлемдері

Көрсеткіштің атауы	2008 жылдың 9 айы		2009 жылдың 9 айы		Өзгеріс	
	млрд. теңгемен	Жалпы көлемге %-бен	млрд. теңгемен	Жалпы көлемге %-бен	млрд. теңгем е н	%-бен
Шетел валютасымен және қымбат металдармен операциялар	19 656,9	19,9%	13 542,2	11,9%	-6 114,7	-31,1%
Депозиттер	18 998,3	19,2%	32 307,1	28,3%	13 308,8	70,1%
Заемдар	1 686,6	1,7%	1 145,1	1,0%	-541,5	-32,1%

ҚР резидент еместері шығарған бағалы қағаздар, вексельдер және депозиттік сертификаттар	572,3	0,6%	1 187,7	1,0%	615,4	107,5%
ҚР резиденттері шығарған бағалы қағаздар және вексельдер	39 896,3	40,4%	48 586,3	42,6%	8 690,0	21,8%
Тауарлар және материалдық емес активтер	5 077,2	5,1%	4 252,3	3,7%	-824,9	-16,2%
Қызмет көрсетулер	4 163,4	4,2%	4 292,2	3,8%	128,8	3,1%
Басқа да төлемдер ⁴³	8 710,2	8,8%	8 654,6	7,6%	-55,6	-0,6%
Жиынтығы	98 761,2	100,0%	113 967,3	100,0%	15 206,2	15,4%

Дерек көзі: ҚРҰБ

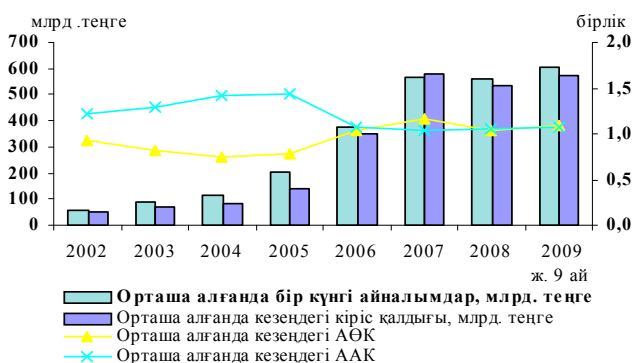
7.2 Өтімділік тәуекелі және жүйелік тәуекел

2009 жылы төлем жүйелерін пайдаланушылардың төлемдер жүргізу жөнінде қабылдаған міндеттемелерін орындау үшін өтімділігінің жеткіліктілігі мәселесіне баса назар аударылды. Өтімділік тәуекелін⁴⁴ және еліміздің қаржы жүйесінің тұрақтылығына айтарлықтай әсер ете алатын жүйелік тәуекелді⁴⁵ басқару мақсатында Ұлттық Банк және төлем жүйелерін пайдаланушылар тұрақты негізде жүйелердегі пайдаланушылар ұстанымдарының мониторингін және бақылауын жүргізеді.

БААЖ-де бұл тәуекелдерді басқару үшін кезекті басқару тетігі (төлем құжаттарының орындалу басымдылығын белгілеу және төлем құжаттарының кезектілігін өзгерту) пайдаланылады, қаражатты пайдаланушының корреспонденттік шотынан оның жүйедегі ұстанымына қосымша аудару жүзеге асырылады.

Бұл ретте ақша өтімділігінің (АӨК)⁴⁶ және айналымдылығының (ААК)⁴⁷ орташа жылдық коэффициенттерінің өтімділік тәуекелі, жүйелік тәуекел ең төмен болып саналатын мәндерге сәйкестігін қамтамасыз ету өтімділіктің жеткіліксіздігі⁴⁸ себебінен міндеттемелерді орындамау тәуекелдерінің төмендеуіне ықпал етеді. 2009 жылдың 9 айында орташа күндік АӨК БААЖ-де 1,09, ААК - 1,07 болды, бұл ретте белгіленген шектерден асып кетуі байқалмайды.

7.2.1-график
БААЖ өтімділігінің көрсеткіштері

Дерек көзі: ҚРҰБ

Тұтастай алғанда, 2009 жылы БААЖ-дегі пайдаланушылардың өтімділігімен байланысты ахуалдың жақсарғаны байқалады. Мәселен, 2009 жылдың 9 айында жүйені

⁴³ Зейнетақы төлемдері мен жәрдемақылардан, ерекше аударымдардан, бюджетке төлемдерден және бюджеттен төленетін төлемдерден тұрады.

⁴⁴ Өтімділік тәуекелі – төлем жасаушының ақша аудару жөніндегі өз міндеттемелерін орындай алмау мүмкіндігімен байланысты тәуекел.

⁴⁵ Жүйелік тәуекел – төлем жүйесінің бір қатысушысы ақша аударымы бойынша міндеттемелерін орындамауы төлем жүйесінің басқа (бір немесе бірнеше) қатысушыларының өз міндеттемелерін орындамауын туындату тәуекелі.

⁴⁶ Ақша өтімділігі коэффициенті жүйе өтімділігінің (барлық пайдаланушылардың кіріс қалдықтары) БААЖ жүйесіндегі дебеттік айналым және БААЖ-да орындалмаған (кері қайтарылған) төлемдер сомасына қатынасына тең.

⁴⁷ Ақша айналымдылығы коэффициенті БААЖ-дағы дебеттік айналымның жүйе өтімділігіне қатынасына тең.

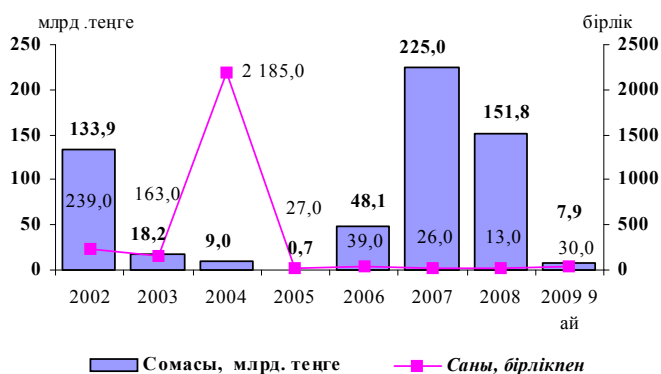
⁴⁸ Жүйедегі өтімділік тәуекелін реттеу мақсатында жүйе өтімділігі және жүйедегі ақша айналымдылығы коэффициенттерінің мынадай шекара дәлзідері белгіленген: жоғарғы шекара ААК<0,5 болғанда, АӨК>1,5, төменгі шекара ААК>1,5 болғанда, АӨК<0,5.

пайдаланушылар өтімділігінің орташа күндік көлемі (пайдаланушылардың БААЖ-дегі⁴⁹ төлемді жүзеге асыратын келіп түсетін қалдық) 2008 жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 7,3%-ға ұлғая отырып, 569,7 млрд. теңгені құрады (7.2.1-график). Ұлттық Банктің келіп түсетін қалдық сомасының жүйе өтімділігінің жалпы сомасындағы үлесі 52,7% болды. Жүйенің өзге пайдаланушылары өтімділігінің орташа күндік көлемі Ұлттық Банктің қаражатын есепке алмағанда 2009 жылғы 9 айда 269,7 млрд. теңге (көрсетілген пайдаланушылар айналымдарының орташа күндік сомасының 57,6%) болды. Соған сәйкес жүйедегі төлемдердің жартысына жуығы басқа пайдаланушылардан келіп түсетін төлемдер есебінен өңделеді.

«БТА Банкі» АҚ-ның және «Альянс Банк» АҚ-ның БААЖ-дегі төлемдер көлемі көбірек банктер ондығына кіретіндігін айта кету қажет. Көрсетілген банктердің төлемдер ағынын бақылауын қамтамасыз ету үшін дағдарысқа қарсы іс-шаралардың ақша төлемдері мен аударымдарын жүзеге асырудың негізгі критерийлерін айқындайтын тиісті тетіктері әзірленді. Оның ішінде банк қызметкерлерінің төлем сомасына қарай төлемдерді санкциялауымен және бекітуімен байланысты өкілдіктері бөлінді, аса ірі төлемдерді жүргізу

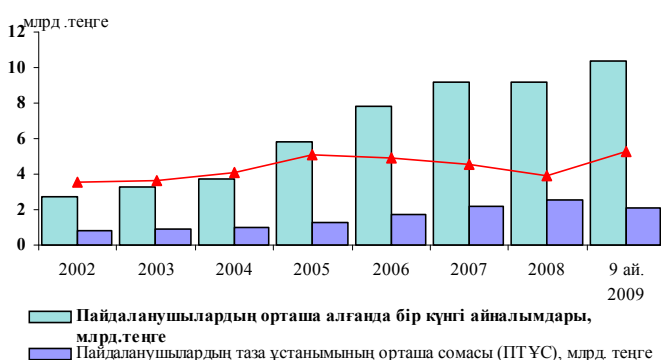
7.2.2-график
БААЖ-дегі орындалмаған төлемдер

Дерек көзі: ҚРҰБ

төлемдер көлемінің азаюына ықпал етті. Мәселен, 2009 жылдың 9 айында БААЖ-де өтімділіктің жетіспеушілігі себебінен 7,9 млрд. теңге сомаға 30 төлем орындалған жоқ (кері қайтарылды) (7.2.2-график), ал 2008 жылы өтімділіктің жетіспеушілігі себебінен 151,8 млрд.

7.2.3-график
БКЖ-дегі өтімділік көрсеткіштері

Дерек көзі: ҚРҰБ

коэффициенті) есептеледі, ол ақшаның қарсы ағыны есебінен жүйеде қаншалықты төлемдердің жүргізілгенін, сондай-ақ пайдаланушылардың таза ұстанымының сомасына талдауды көрсетеді.

⁴⁹Пайдаланушының келіп түсетін қалдығы – пайдаланушының корреспонденттік шоттан жүйедегі ұстанымға аударған ақша сомасы.

2009 жылдың 9 айында орташа күндік ААК 5,23 (7.2.3-график) болды, 2008 жылдың осындай кезеңінде бұл көрсеткіш 3,87 болды. Бұл ретте пайдаланушылардың таза ұстанымының клиринг нәтижелері бойынша орташа күндік сомасы 2,1 млрд. теңге болып, 2008 жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 15,0% қысқарды. Пайдаланушылардың клирингтегі таза ұстанымы сомасының БААЖ-дегі пайдаланушылардың орташа күндік айналымдар сомасына қатысты үлесі⁵⁰ (2009 жылдың 9 айында 0,4%) айтарлықтай емес, бұл БААЖ арқылы жүргізілетін таза ұстанымдарды есептеу кезіндегі өтімділік тәуекелінің төмендеуіне ықпал етеді.

Сонымен қатар 2009 жылдың 9 айында Банкаралық клиринг жүйесінде өтімділіктің жетіспеуі себебінен 178,0 млн. теңге сомаға 1 057 төлем құжаты орындалған жоқ.

7.3 Операциялық және техникалық тәуекелдер

Төлем жүйелерінің үздіксіз және сенімді жұмыс істеуін қамтамасыз ету көбіне аппараттық-бағдарламалық құралдарда және телекоммуникация құралдарында ақаулар мен қателердің болуымен байланысты техникалық тәуекелді және пайдаланушы мен төлем жүйесі операторы қызметкерлерінің міндеттемелерін орындау кезінде қателер жасауымен байланысты операциялық тәуекелді басқаруда қолданылатын тетіктерге байланысты.

Операциялық тәуекелді басқару үшін төлем жүйелері операторы – «Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қазақстан банкаралық есеп айырысу орталығы» РМК тұрақты негізде қызметкерлердің біліктілігін арттыру жөнінде жұмыстар жүргізуде, қызметкерлердің функционалдық міндеттері бойынша іс-әрекеттерін шектеудің механизмін қолдануда.

Төлем жүйелерінің операциялық сенімділігін және өндірістік тиімділігін көтеру, техникалық тәуекелді басқару мақсатында резервтік орталықты пайдалану, пайдаланушыларды тексеру және төлем жүйелерінің бағдарламалық-техникалық кешеніне тұрақты түрде мониторинг жүргізу сияқты әдістер қолданылады. 2009 жылы төлем жүйелерінің техникалық инфрақұрылымын жетілдіру (жаңа техникалық платформаға көшу және өнеркәсіптік пайдалануға БААЖ-2, БКЖ-2 және БХАЖ-4 ендіру) жөніндегі жұмыс жалғастырылды.

Негізгі орталық орналасқан ауданда штаттан тыс және апат жағдайлары туындаған жағдайда Ұлттық Банктің және төлем жүйелерінің үздіксіз жұмыс істеуіне кепілдік беретін Астана қаласында жаңа резервтік орталық салу жөніндегі жұмыстар да жалғастырылды.

Төлем жүйелерінің үздіксіз жұмыс істеуінің (жұмыс істеу қабілетінің) жоғары коэффициентін⁵¹ ұстап қалу төлем жүйелерінің тиімді даму көрсеткіштерінің бірі болып табылады, ол ҚР аумағында төлемдердің уақтылы жүргізілуіне ықпал етеді. Халықаралық стандарттарға сәйкес төлем жүйесінің жұмыс істеу қабілеті коэффициентінің мәні 90 пайыздан төмен болмауы тиіс. БААЖ-де жұмыстың орташа айлық үздіксіздік коэффициенті 2009 жылдың 9 айында 99,78%, БКЖ-де 99,93% болды. Соның нәтижесінде Қазақстанның төлем жүйелерінің жұмыс істеу қабілетінің коэффициенттері олардың жұмыс істеуінің жоғары тиімділігін көрсетуде.

⁵⁰ Пайдаланушылардың таза дебеттік ұстанымының орташа сомасының БААЖ-дегі пайдаланушылар айналымдарының орташа күндік сомасына ара қатынасы алынады, себебі клиринг пайдаланушыларының таза ұстанымдарының есебі БААЖ-дегі пайдаланушылардың қолында бар қаражаты есебінен жүргізіледі.

⁵¹ Төлем жүйесінің бір жылдағы жұмыс істеу қабілетінің коэффициенті төлем жүйесінің нақты жұмыс істеу уақытының (төлем жүйесі тоқтаған уақыт кезеңін есептемегенде төлем жүйесінің операциялық күні ашылған күннен бастап операциялық күні жабылғанға дейінгі уақыт кезеңі) жалпы жұмыс істеу уақытына (төлем жүйесінің операциялық күні ашылған күннен бастап операциялық күні жабылғанға дейінгі уақыт кезеңі) қатынасы ретінде есептеледі.

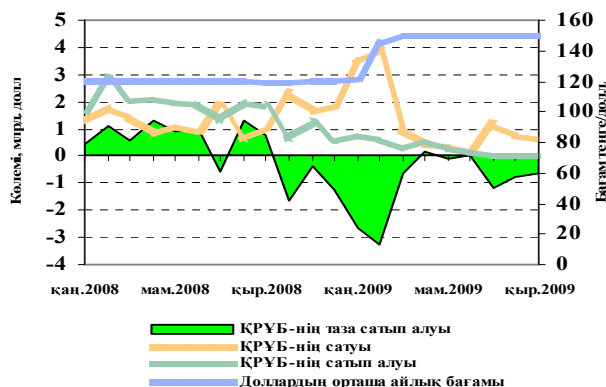
8. Қаржы жүйесін реттеу және тәуекелдерді басқару

2008 жылдың аяғында қабылданған дағдарысқа қарсы шаралар пакетін іске асырудың әсері банктердің кредиттік белсенділігінің күрт төмендеуі және банк жүйесін қорландыру тапшылығының салдарынан экономиканың нақты секторын қаржыландырудың жетіспеуін еңсеруде көрінді. Қазіргі кезде реттеу саясатының негізгі міндеті өтімділіктің жоғары деңгейін қолдай отырып, өз қаражатын экономикаға салуды шектеуді артық санайтын банктердің кредиттік белсенділігін ынталандыру болып отыр.

8.1 Ұлттық Банктің қаржы жүйесінің тұрақтылығын қолдау шаралары

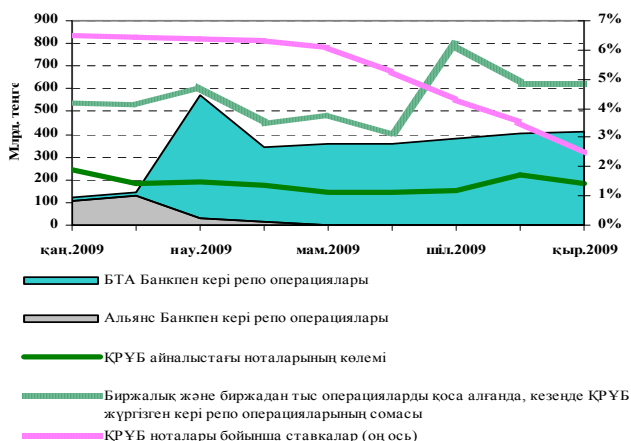
2008 жылғы қазан – 2009 жылғы қаңтарда нарыққа алыпсатарлық қысым деңгейі жоғары болған кезде ҚРҰБ валюта нарығында қарқынды өктемдік жүргізу есебінен валюталық бағам тұрақтылығын қолдауға мәжбүр болды. Бұл кезеңде ҚРҰБ-нің АҚШ долларын сату көлемі сатып алу көлемінен шамамен 6 млрд. долл. жуық асып түсті. Осының

8.1.1-график
ҚРҰБ-нің валюта нарығындағы өктемдіктерінің көлемі

Дерек көзі: ҚРҰБ

8.1.2-график
ҚРҰБ-нің өтімділік деңгейін реттеуге байланысты операциялары

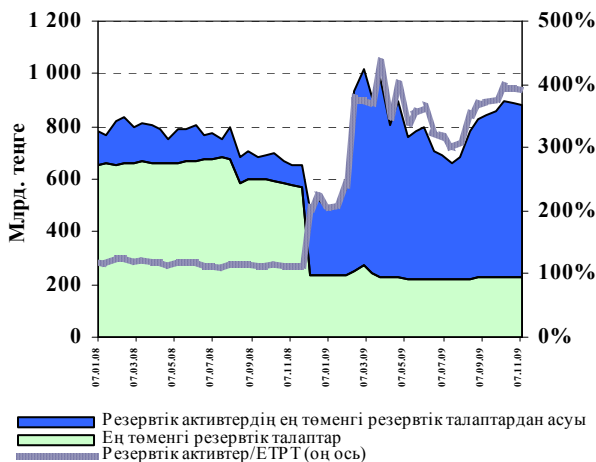

Дерек көзі: ҚРҰБ

айналымындағы осы банктермен мәмілелер 61% құрайды.

Сонымен қатар, банк жүйесінің өтімділігін ұлғайту үшін 3 наурыздан бастап ЕТРТ нормативтері азайтылды (банктердің ішкі міндеттемелері бойынша 2%-дан 1,5%-ға дейін және банктердің сыртқы және өзге де міндеттемелері бойынша 3%-дан 2,5%-ға дейін).

8.1.3-график
Резервтік активтер және ең төменгі резервтік талаптар

Дерек көзі: ҚРҰБ
 Резервтік активтердің ең төменгі резервтік талаптардан асып түсуі
 Ең төменгі резервтік талаптар
 Резервтік активтер/ЕТРТ (оң ось)

Мәселен, 3-тоқсанның аяғына қарай резервтік активтер ЕТРТ деңгейінен 4 есе асып түсті (8.1.3-график). Банктер қазіргі кезде экономиканың нақты секторының тәуекелдерін өздеріне қабылдағысы келмейді және оларды барынша өтімді және тәуекелі барынша аз активтерге, оның ішінде ҚРҰБ шоттарына салуды артық санайды. ҚРҰБ-дегі ЕДБ мерзімді депозиттерінің көлемі ЕДБ-нің салымдарын ҚРҰБ-де орналастыруын ынталандырмау үшін қабылданған, олар бойынша сыйақы ставкаларын айтарлықтай төмендетуге қарамастан, 2008 жылдың аяғындағы 33 млрд. теңгеден 3-тоқсанның аяғында 546 млрд. теңгеге дейін өсті. Мәселен, тарту ставкалары бір апта мерзімге 0,5% дейін және 1,0% - 2009 жылғы 1 желтоқсандағы жағдай бойынша 1 айға дейін азайтылды.

8.2 Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігі қабылдаған реттеу шаралары

2008 жылғы 4-тоқсанда – 2009 жылғы 3 тоқсанда ҚҚА тәуекелдерді азайтуға және банк жүйесінің тұрақтылығын арттыруға бағытталған пруденциалдық реттеу шараларының жиынтығын қабылдады:

1. Банктердің меншікті капиталының ең төменгі мөлшерін ұлғайту. Банк секторының әлеуетін нығайту және оның бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында жұмыс істеп тұрған және жаңадан құрылатын банктердің меншікті капиталдарының ең төменгі мөлшеріне қойылатын талаптар 2009 жылғы 1 қазаннан бастап - 5 млрд. теңгеге дейін, 2011 жылғы 1 шілдеден бастап – 10 млрд. теңгеге дейін ұлғайтылады. Алматы және Астана қалаларын қоспағанда, негізгі қызмет көрсету көлемі Қазақстанның аймақтарында көрсетілетін аймақтық банктер үшін меншікті капиталдарының ең төменгі мөлшері 2009 жылғы 1 қазаннан бастап 2 млрд. теңгені (бірқатар талаптар орындалған кезде); 2011 жылғы 1 шілдеден бастап 4 млрд. теңгені құрайды.

2. Реттеу капиталын есептеу тетіктерін өзгерту. 2011 жылғы 1 шілдеден бастап бірінші деңгейдегі капиталға кіргізілетін артықшылықты акциялардың үлесі бірінші деңгейдегі капиталдың он бес пайызынан аспауы тиіс. Бұл шама контрциклдік сипатта болады, себебі, мәні бойынша оны енгізу ЕДБ-дің капиталдары жеткіліктілігінің есептік коэффициенттері мандерінің ұлғаюына алып келеді. Сонымен қатар 2011 жылғы 1 шілдеден бастап реттеу капиталының сапасын жақсарту мақсатында бірінші деңгейдегі капиталдың

ҚРҰБ-нің ақша нарығындағы жоғары белсенділігінің тағы бір себебі кредиттік белсенділікті ынталандыруға тырысу болды. ҚРҰБ осы мақсатпен 3-тоқсаннан бастап биржа нарығында «кері репо» операцияларын жүргізу көлемін айтарлықтай ұлғайтты (8.1.2-график). Сонымен қатар 2009 жыл ішінде жалпы алғанда қайта қаржыландыру ставкасы 6 рет азайды (жыл басындағы 10%-дан 4 қыркүйектен бастап 7%-ға дейін); ҚРҰБ ноталары бойынша сыйақы ставкалары жыл басындағы 6,5%-дан 3-тоқсанның аяғында 2,5%-ға дейін төмендеді.

Алайда жүргізілген шаралар өтімділіктің жоғары деңгейін қолдауды және экономиканы кредиттеуге өз үлестерінің көлемін шектеуді артық санайтын банктердің кредиттік белсенділігінің өсуіне себепші болған жоқ.

есебінен екінші деңгейдегі капиталды есептеу кезінде пайдаланылатын мерзімсіз қаржы құралдары алынып тасталатын болады.

3. Капитал жеткіліктілігі нормативтерін өзгерту. Банктік қадағалау жөніндегі Базель комитетінің стандарттарына сәйкес к1-2 капиталы жеткіліктілігінің жаңа коэффициенті енгізілді (бірінші деңгейдегі капиталдың тәуекел дәрежесі бойынша алынған активтер мен міндеттемелер сомасына қатынасы):

- рейтингілік агенттіктердің бірінің белгілі бір рейтингісіне ие қатысушысы банк холдингі немесе бас банк болып табылатын банк үшін, акцияларын «Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы» 1995 жылғы 31 тамыздағы Қазақстан Республикасы Заңының 17-2-бабында көзделген тәртіппен Қазақстан Республикасының Үкіметі не ұлттық басқарушы холдинг сатып алған банк үшін, сондай-ақ орналастырылған акцияларының елу пайыздан астамы мемлекетке тиесілі банк үшін к1-2 меншікті капиталының жеткіліктілік коэффициентінің мәні кемінде 0,05, ал 2011 жылғы 1 шілдеден бастап – кемінде 0,08 болуы тиіс;
- к1-2 ірі қатысушысы жеке тұлға банк үшін кемінде 0,07, ал 2011 жылғы 1 шілдеден бастап бұл коэффициент кемінде 0,10 болуы тиіс;
- қалған банктер үшін к1-2 меншікті капиталының жеткіліктілік коэффициенті кемінде 0,06, ал 2011 жылғы 1 шілдеден бастап – кемінде 0,09 болуы тиіс.

4. Резидент еместер алдындағы міндеттемелер деңгейін шектейтін коэффициенттерді өзгерту. Елдің банк секторының қаржылық тұрақтылығын арттыру үшін к9 коэффициентінің ең жоғары мәні (резидент еместер алдындағы міндеттемелердің меншікті капиталға қатынасы) 2009 жылғы 1 шілдеден бастап 3-тен аспауы тиіс. Сонымен қатар, шетелдің қатысуымен банктердің жұмыс істеу ерекшеліктерін есепке алу мақсатында к8 және к9 коэффициенттерінің есебінен резидент емес бас банк алдындағы реттелген борыштық міндеттемелер алынып тасталды.

2009 жылғы 1 қазаннан бастап кастодиандық шарт негізінде банктер қабылдаған инвестицияланбаған қаражат қалдықтары банктердің капиталдандыру коэффициенттерін к7, к8 және к9 резидент еместер алдындағы міндеттемелерге есептеу шеңберінде Қазақстан Республикасының резидент еместері алдындағы міндеттемелер сомасынан шығарылып тасталды. Осы күннен бастап банктердің капиталдандыру коэффициенттерін к8 және к9 есептеген кезде сыртқы қарыз алу көлемдерін, оның ішінде банктердің аффилирленген құрылымдары арқылы сыртқы қарыз алуды тарту бойынша схемаларды есепке ала отырып, шектеу мақсатында резидент еместер алдындағы міндеттемелерге қамтамасыз етілмеген кепілдіктер мен банктің кепілдемесі қосылатын болды.

5. Өтімділік коэффициенттерін өзгерту. Елдің банк секторының қаржылық тұрақтылығын арттыру және банктердің депозиторларын қорғау мақсатында нормативтік мәні 0,3-ке тең ағымдағы өтімділік коэффициенті к4 енгізілді (банктің орташа айлық өтімділігі жоғары активтерінің есептелген сыйақыны қоса алғанда талап ету бойынша міндеттемелерінің орташа айлық мөлшеріне қатынасы).

2009 жылғы 1 қазаннан бастап ағымдағы өтімділік коэффициентін к-4 есептеу алгоритміне талап ету бойынша міндеттемелердің бір бөлігі ретінде банктің еншілес ұйымдары, банкпен аффилирленген заңды тұлғалар сыртқы қарыздар тарту кезінде, сондай-ақ банктің секьюритизациялау бойынша мәмілелері шеңберінде кредитордың міндеттемелерді мерзімінен бұрын өтеуді талап ету құқығымен берген банктің қамтамасыз етілмеген кепілдіктері мен кепілдемелері кіргізілді. Банктердің көбі белгіленген нормативтерден айтарлықтай асып кетті, сондықтан бұл банктердің өтімділігіне айтарлықтай әсер еткен жоқ.

6. Кредиттердің жекелеген түрлері бойынша провизиялар құру жөніндегі талаптарды қатаңдату. Кредиттік тәуекелдерді реттеу мақсатында тиісті валюталық түсімдері жоқ және (немесе) валюталық тәуекелдері заемшының тарапынан тиісті хеджирлеу

құралдарымен жабылмаған заемшыларға шетел валютасымен берілген кредиттер бойынша провизияларды қалыптастыру жөніндегі талаптар қатаңдатылды.

Сонымен қатар 2010 жылғы 1 қаңтардан бастап оффшорлық аймақта тіркелген тұлғаға оффшорлық аймақта тіркелген тұлғаға тәуелді немесе еншілес болып табылатын заемшыға (борышкерге, теңзаемшыға) берілген кредиттің жіктелген санаты баптапқы кезеңнен бастап «үмітсіз» ретінде айқындалады (провизияларды 100% деңгейінде қалыптастыру).

7. ЕДБ-дің орнықтылық деңгейінің төмендеуін анықтау үшін ҚҚА пайдаланатын факторларды қайта қарау:

- меншікті капиталдың жеткіліктілік коэффициентін және өтімділік коэффициенттерін азайтудың қауіпті мәндері қайта қаралды;
- «жұмыс істемейтін заемдар» айқындамасы нақтыланды («жұмыс істемейтін заемдар» «негізгі борыш және/немесе сыйақы бойынша тоқсан күн және одан жоғары күн мерзімі өткізілген заемдарға» ауыстырылды);
- құрылыс саласын кредиттеуге байланысты тәуекелдер анықталған кезде коммерциялық және тұрғын үй жылжымайтын мүлік сатып алуға және құрылысына берілген заемдар және ипотекалық тұрғын үй заемдары ғана есепке алынатын болды.

8. Проблемалы банктердің жұмыс істеуін реттеу. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне ақша төлемі мен аударымы, қаржы ұйымдарының бухгалтерлік есебі мен қаржылық есептілігі, банк қызметі және Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің қызметі туралы Қазақстан Республикасының заңнамасын жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2009 жылғы 11 шілдеде қабылданған Заңның шегінде банктердің міндеттемелерін қайта құрылымдау және тұрақтандыру банкі (bridge bank) құру рәсімдері реттелді.

Осы заңға сәйкес қаржы ұйымдарын қайта құрылымдау туралы шешімді арнайы сот қабылдайды. Қайта құрылымдайтын ұйымның мәртебесі қаржы ұйымын қайта құрылымдау кезеңінде соттың шешімі күшіне енгенге дейін мәлімдеген, алдарында қайта құрылымдау болжанатын міндеттемелері бар қаржы ұйымы кредиторларының талаптарын орындауды тоқтата тұруды көздейді.

Тұрақтандыру банкі реттеушінің шешімі бойынша проблемалы банкті консервациялау режимінде құрылады, бұл ретте проблемалы банктің активтері мен міндеттемелері берілетін міндеттемелерді жабу үшін жеткілікті мөлшердегі активтері болған жағдайда беріледі. Нәтижесінде тұрақтандыру банкі активтер мен міндеттемелерді сатып алушы банкке беруге құқылы, бұдан кейін тұрақтандыру банкінің қызметі тоқтатылады.

8.3. Банк секторын тікелей қолдау және сауықтыру жөніндегі шаралар

Банктер капиталдың сыртқы нарықтарының жабылуы салдарынан сезіне бастаған қорландырудың жетіспеуі 2009 жылға қарай барынша өткір проблема болған кезде олардың кредиттік белсенділіктерінің айтарлықтай қысқаруына әкеліп соқтырды. Қазіргі бар портфельдің сапасы нашарлаған кезде жаңа кредиттердің берілмеуі кредиттік портфельдің біршама «сығымдалуына» (басым жағдайда провизиялардың ауқымды көлемдерін есептеу есебінен) әкеліп соқтырды.

Айтарлықтай мөлшерде портфельдің сығымдалу әсері ҰӘҚ-ның Үкіметтің, ҚРҰБ-нің және ҚҚА-ның 2009 – 2010 жылдарға арналған экономиканы тұрақтандыру жөніндегі бірлескен іс-қимылдары жоспарын⁵² іске асыру шеңберінде жүргізіп отырған банк секторын

⁵² Қазақстан Республикасы Үкіметінің, Ұлттық Банкінің және Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігінің 2009 – 2010 жылдарға арналған экономиканы және қаржы секторын тұрақтандыру жөніндегі бірлескен іс-қимылдары жоспары 2008 жылғы 25 қарашада қабылданды. Жоспарды қаржылық қамтамасыз ету 1 200 млрд. теңге (Жоспар қабылданған күнгі бағам бойынша шамамен 10 млрд. долл.) көлемінде Қазақстан Республикасы Ұлттық

қолдау жөніндегі шаралардың арқасында еңсерілді. 2009 жылы қосымша қорландырудың жиынтық көлемі 922,7 млрд. теңгеден астам болды, оның ішінде 308 млрд. теңге мемлекеттің 3 жүйе құрушы банктің капиталына кіруіне жіберілді (БТА, Халық Банкі, ҚКБ) және тағы да 24 млрд. теңге Альянс Банкке оның акциялары кепілдігімен депозитке орналастырылды. Бұл ретте активтерінің сапасына және өтімділікке қатысты проблемалары ағымдағы жылдың басында шиеленісті сипатта болған БТА Банкін оның жай акцияларын сатып алу арқылы капиталдандыру көлемі 212,1 млрд. теңге болды (дауыс беретін жай акцияларының 75,1%). Осылайша, мемлекет қазіргі кезде БТА Банкінің негізгі меншік иесі болды (8.3.1-кесте).

8.3.1-кесте

Жүйе құрушы банктерді 2009 жылдың 1-жартысында қосымша капиталдандыру көлемі

Банк	Капиталдандыру тегігі	Сомасы, млрд. теңге	Акционерлік капиталға ҰӘҚ қатысу үлесі
БТА Банкі	Жай акцияларын сатып алу	212,1	75,1%
Альянс Банк	Депозит орналастыру	24,0	-
Қазкоммерцбанк	Жай акцияларын сатып алу	36,0	18,33%
Халық Банкі	Жай акцияларын сатып алу	27,0	27,95%
	Артықшылықты акцияларын сатып алу	33,0	

Ескерту: Банктердің капиталына ҰӘҚ қатысу үлесі банктер ресми жариялаған ақпарат негізінде келтірілді.

Дерек көзі: ҰӘҚ

Банктерді қосымша қорландыру сондай-ақ экономиканың нақты секторына қолдау көрсету жөніндегі шараларды жүргізу есебінен жүзеге асырылды. Мәселен, 3-тоқсанның аяғында экономиканың негізгі салаларын қолдау жөніндегі бағдарламалар шеңберінде (құрылыс және жылжымайтын мүлік нарығы, ШОБ, агроөнеркәсіптік кешен) нақты секторды қолдау жөніндегі шараларды іске асыру үшін алынған қаражат бойынша банктердің міндеттемелерінің сомасы 590 млрд. теңге болды. Осылайша, ҰӘҚ-ның банк жүйесін қорландырудағы жиынтық үлесі⁵³ 2009 жылғы қыркүйектің аяғындағы жағдай бойынша 7,7% құрады (8.3.1-график).

ҰӘҚ тарапынан 80% жуық қосымша қорландырудың 4 жүйе құрушы банкке тиесілі екенін атап айту қажет: Альянс Банкі, БТА Банкі, ҚКБ. Осы банктерді қорландырудағы ҰӘҚ үлесі 3-тоқсанның аяғында 10% асты, ал ҰӘҚ-ның БТА Банкінің пассивтеріндегі қорландыру үлесі 15,6%-ды құрады (8.3.2-график).

Сонымен қатар ағымдағы жылғы қыркүйекте 2008 жылдың аяғында «Стресті активтер қоры» АҚ құрған қаражатты (қордың жиынтық капиталы 70 млрд. теңгені құрайды) экономиканың басым салаларына, оның ішінде банк секторы арқылы өңдеу өнеркәсібіне қолдау көрсетуге жіберу туралы шешім қабылданды.

Қорының қаражатын пайдалану болжанды. Жоспарға сәйкес бұл қаражат мынадай мақсаттарға кол жеткізуге бағытталуы тиіс болды:

- 1) қаржы секторын тұрақтандыру – 4 млрд. АҚШ долл. (480 млрд. теңге);
- 2) тұрғын үй секторын дамыту – 3 млрд. АҚШ долл. (360 млрд. теңге);
- 3) шағын және орта бизнесті қолдау – 1 млрд. АҚШ долл. (120 млрд. теңге);
- 4) агроөнеркәсіптік кешенді дамыту – 1 млрд. АҚШ долл. (120 млрд. теңге);
- 5) инфрақұрылымдық және көкейкесті жобаларды іске асыру – 1 млрд. АҚШ долл. (120 млрд. теңге).

Қазіргі кезде бұл қаражат Жобаға сәйкес толықтай орналастырылды және игерілді (аз ғана түзетулермен).

⁵³ Мұнда және бұдан әрі қосымша қорландыру ретінде ҰӘҚ алдындағы, дағдарысқа қарсы бағдарлама шеңберінде қаражат беру нәтижесінде туындаған, кезең соңындағы міндеттемелер сомасы және банктердің капиталына кіру кезінде ҰӘҚ берген қаражат көлемі түсіндіріледі.

8.3.1-график Банк жүйесін қорландыру дефицитін мемлекеттің жабуы	8.3.2-график 2009 жылғы 3-тоқсанның аяғындағы жағдай бойынша банктер бойынша банк жүйесін қорландыру
<p>Млрд. теңге</p> <p>1 тоқ. 2009 2 тоқ. 2009 3 тоқ. 2009</p> <ul style="list-style-type: none"> Экономиканың басым салаларын қолдау бойынша кешенді шаралар шеңберінде қаражат орналастыру Негізделген депозиттерді банк акцияларының кепілімен орналастыру Капиталға қатысу (артықшылықты акциялар) Капиталға қатысу (жай акциялар) Мемлекеттік қолдау көрсету көлемінің активтерге қатынасы (провизиялар шегерілген) Мемлекеттік қолдау көрсету көлемінің тұрақтандыру шараларын жүзеге асыруға қатысатын банктердің активтеріне қатынасы 	<p>Млрд. теңге</p> <ul style="list-style-type: none"> Экономиканың басым салаларын қолдау бойынша кешенді шаралар шеңберінде қаражат орналастыру Негізделген депозиттерді банк акцияларының кепілімен орналастыру Капиталға қатысу (артықшылықты акциялар) Капиталға қатысу (жай акциялар) Мемлекеттік қолдау көрсету көлемінің жаңылықтар есептік по рифымен қатынасы (провизиялар шегерілгенге дейін) Мемлекеттік қолдау көрсету көлемінің активтерге қатынасы (провизиялар шегерілген)
<p><i>Ескерту: Мемлекет тарапынан қорландыру көлемі ҰӘҚ алдындағы, дағдарысқа қарсы бағдарлама шеңберінде қаражат ұсыну нәтижесінде, кезең аяғында туындаған міндеттемелердің және банктер капиталына кіру кезінде ҰӘҚ ұсынған қаражат көлемінің сомасы ретінде бағаланады.</i></p> <p><i>Дерек көзі: ҰӘҚ, ҚҚА, ҚРҰБ есептері</i></p>	<p><i>Ескерту: Мемлекет тарапынан қорландыру көлемі ҰӘҚ алдындағы, дағдарысқа қарсы бағдарлама шеңберінде қаражат ұсыну нәтижесінде, кезең аяғында туындаған міндеттемелердің және банктер капиталына кіру кезінде ҰӘҚ ұсынған қаражат көлемінің сомасы ретінде бағаланады.</i></p> <p><i>Дерек көзі: ҰӘҚ, ҚҚА, ҚРҰБ есептері</i></p>

8.4 «Альянс Банк» АҚ және «БТА Банк» АҚ сыртқы міндеттемелерін қайта құрылымдау үдерісі⁵⁴

Қаржы секторын тұрақтандырудың проблемалық мәселелерінің жекелеген блогы қазіргі кезде сыртқы берешекті қайта құрылымдау барысындағы БТА Банкі мен Альянс Банкі төңірегінде қалыптасқан ахуалды қалпына келтіру болып табылады. Бұл банктердің проблемалары қаржы нарығына қатысушылардың қазақстандық қаржы жүйесінің болашағына қатысты күтулеріндегі айқын еместікті айтарлықтай дәрежеде күшейтеді, сондықтан көп жағдайда елдің банк секторының тұрақтануы және дағдарыстан кейінгі экономиканың көтерілу кезеңінің басталуы осы екі банкті қайта құрылымдау үдерісінің табыстылығына тәуелді болады.

«БТА Банк» АҚ қайта құрылымдау. Ағымдағы жылғы сәуірде БТА Банкі екі ірі кредитордың – Nomura және Morgan Stanley 550 млн. АҚШ долл. берешегін мерзімінен бұрын өтеу туралы талапты алды. Бұл талапқа банктің кредиторлары соған сәйкес банктің меншік иесі ауысқан жағдайда борышты өтеуді мерзімінен бұрын талап ету мүмкіндігі болатын қарыз алу шарттары бойынша ковенанттар негіз болды.

Кредиторлардың мерзімінен бұрын өтеу туралы талаптары 2009 жылғы сәуірден бастап негізгі борыш бойынша төлемдер төлеуді және шілдеден бастап мүддені төлеу бойынша төлем жасауды тоқтатып қоюға әкеліп соқтырды.

2009 жылғы 3 қыркүйекте «БТА Банкі» АҚ Кредиторлар комитетімен екі маңызды келісімге қол қойды:

- Кредиторлар Комитетінің мүшелері «БТА Банкі» АҚ-мен сыртқы міндеттемелерді қайта құрылымдау үдерісі бойынша ынтымақтасуға келісетінін растау болып табылатын қайта құрылымдаудың негізгі қағидаттары туралы келісім.

⁵⁴ Ақпаратты ҰӘҚ ұсынды

- 13 қаржы институтының, БТА кредиторларының әрқайсысының қайта құрылымдау үдерісі барысында Кредиторлар Комитеті ретінде Банктің барлық кредиторларының және инвесторларының мүдделерін білдіруге келісін растайтын Кредиторлар Комитетін тағайындау туралы келісім.

Кредиторлар Комитетін тағайындау туралы келісімге қол қойылғаннан кейін БТА Банкінің басшылығы банктің жай-күйін сипаттайтын жан-жақты таныстыруды ұсынды. 2009 жылғы 4 қыркүйекте KPMG компаниясы банктің кредиттік портфеліне талдау бойынша тәуелсіз есепті ұсынды, ал Банктің басшылығы жан-жақты бизнес-жоспарды және ұсынылып отырған қайта құрылымдау опциялары бойынша неғұрлым жан-жақты ақпаратты ұсынды.

2009 жылғы 18 қыркүйекте Кредиторлар Комитетімен қаржылық берешекті қайта құрылымдау жөніндегі Өзара түсіністік туралы меморандумға және Қазақстан Республикасының Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігіне (бұдан әрі - ҚҚА) ұсынылған қайта құрылымдаудың түпкілікті жоспарын әзірлеу үшін Банк пен Қордың арасында қол қойылған Өзара түсіністік туралы қосымша меморандумға қол қойылды. ҚҚА өз кезегінде осы қайта құрылымдау жоспарын бекітті және қайта құрылымдау талаптары бойынша түпкілікті келісімге қол қою мерзімін 2009 жылғы 7 желтоқсан деп белгіледі.

2009 жылғы 23 қазанда Алматының арнайы қаржы соты Банктің қайта құрылымдау туралы өтінішін бекітті⁵⁵. Осының нәтижесінде сот бекіткен күннен бастап және қайта құрылымдау кезеңіне Банктің меншігі борыштарды өтеу есебіне Банктің меншігін мәжбүрлі түрде өндіріп алу туралы сот шағымдарынан қорғауда болады. Бұл өз кезегінде барлық кредиторлардың теңдік қағидатын барынша сақтай отырып Банктің қайта құрылымдауды жүзеге асыруына мүмкіндік береді.

Ағымдағы жылғы желтоқсанға Кредиторлар Комитетімен қайта құрылымдау талаптары бойынша түпкілікті келісімге қол қою жоспарланды. Банктің пікірі бойынша, оның меншікті капиталының көлемін қалыптандыру үшін банктің сыртқы борышын 12-ден 4 млрд. долл. дейін азайту талап етіледі; ал кредиторлар есептен шығару көлемі айтарлықтай төмен болуы тиіс деп санайды.

«Альянс Банк» АҚ қайта құрылымдау. 2009 жылғы 17 сәуірде 9 халықаралық қаржы ұйымы кіретін Кредиторлар комитеті құрылды: Азия Даму Банкі, Calyon, Commerzbank Aktiengesellschaft, DEG Deutsche Investitions- und Entwicklungsgesellschaft mbH, JP Morgan Chase Bank, N.A., Sumitomo Mitsui Banking Corporation Europe Limited, Wachovia N.A., ING Asia Private Bank Limited және HSBC plc.

Ағымдағы жылғы сәуір – шілде ішінде Лондонда және Алматыда жүргізілген келіссөздер мен кездесулердің нәтижесінде 2009 жылғы 6 шілдеде Кредиторлар Комитеті мен Банк Өзара түсіністік меморандумына (бұдан әрі – «Меморандум») қол қойды. Бұл Меморандум Банктің сыртқы борышын қайта құрылымдау пайдасына кредиторлардың түбегейлі келісін білдіреді.

Қайта құрылымдау барысындағы келесі маңызды қадам Самұрық-Қазына мен Банк арасындағы ниеттенулер туралы шартқа қол қою болды. Шартта Самұрық-Қазынаның қайта құрылымдау табысты аяқталғаннан кейін 24 млрд. теңге сомасына жай акциялардың бақылау пакетін және 105 млрд. теңге сомасына артықшылықты акцияларды сатып алу ниеті бар. Бұл Шартқа қол қою Самұрық-Қазынаның қатысуы Банктің капиталын пруденциалдық нормативтердің талаптарына сәйкес келтіруге мүмкіндік беретіндіктен, Банктің кредиторларымен келіссөздердің сындарлы үдерістерін жалғастыру үшін қажетті жағдай болды.

2009 жылғы 14 шілдеде Банк ҚҚА-ға қайта құрылымдау және қайта капиталдандыру жоспарын ұсынды, оны ҚҚА 2009 жылғы 21 шілдеде мақұлдады.

⁵⁵ «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне ақша төлемі мен аударымы, қаржы ұйымдарының бухгалтерлік есебі мен қаржылық есептілігі, банк қызметі және Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің қызметі туралы Қазақстан Республикасының заңнамасын жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2009 жылғы 11 шілдеде қабылданған Заңның нормаларына сәйкес.

Банк 2009 жылғы 5 қазанда кредиторлар комитетімен және Қормен жасалған Банктің міндеттемелерін қайта құрылымдау туралы келісімге қол қойды. Қайта құрылымдаудың талаптары бойынша банктің берешегі қазіргі 4,3 млрд.-тан 1 млрд. АҚШ долларына дейін қысқарады. Альянс Банктің қарыз алуын қайта құрылымдау үдерісінің кезекті кезеңі кредиторлардың жиналысын өткізу болады. Желтоқсанның ортасына дейін өткізу жоспарланатын осы жиналыстың барысында кредиторлар Қайта құрылымдау жоспарын түпкілікті мақұлдауға дауыс береді. Жоспарды мақұлдау үшін Банкке талаптары Банктің қайта құрылымдауға жататын міндеттемелерінің жалпы көлемінің кемінде үштен екісін құрайтын кредиторлардың келісімін алу талап етіледі.

8.5. Қазақстан Республикасы Үкіметінің, Ұлттық Банкінің және Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігінің 2009-2010 жылдарға арналған экономиканы және қаржы секторын тұрақтандыру жөніндегі бірлескен іс-қимылдары жоспары шеңберінде экономиканың нақты секторын қолдау жөніндегі шаралар⁵⁶

2009 жылғы 25 қарашада қабылданған Үкіметтің, ҚРҰБ-нің және ҚҚА-ның экономиканы тұрақтандыру жөніндегі 2009-2010 жылдарға арналған бірлескен іс-қимылдарының жоспары басым салаларды және қаржы саласына қолдау көрсетумен байланысты және дағдарыс салдарларын еңсеруге бағытталған бес бағытты көздейді. Бес бағыттың біріншісі (қаржы секторын тұрақтандыру жөнінде шаралар) банктерді қосымша капиталдандыру арқылы банк жүйесіне тікелей қолдау көрсетуді көздейді. Қалған төрт бағыт экономиканың нақты секторын ынталандыру жөніндегі шаралардан тұрады, бұл ретте басым салаларға (құрылыс және жылжымайтын мүлік, агроөнеркәсіптік кешен және ауыл шаруашылығы, ШОБ) қолдау көрсету жөніндегі шаралар кешенді нәтижеге қол жеткізуге бағдарланған, себебі олар банктерді қорландыруды да, нақты сектор субъектілерін қаржыландыруды да көздейді. Бесінші бағыт – инфрақұрылымдық және ұтқыр жобаларды іске асыру – экономиканы дамытуға және әртараптандыруға бағытталған.

Тұрғын үй секторын, агроөнеркәсіптік кешенді және ОШБ дамытуға бағытталған шаралардың дағдарысқа дейінгі кезеңде іске асырылған, экономиканы мемлекеттік ынталандыру жөніндегі шаралардың қисындыжалғасы болғандығын айта кеткен жөн.

1. Тұрғын үй секторын дамыту жөніндегі шаралар. Жылжымайтын мүлік нарығындағы проблемаларды шешу үшін Алматы және Астана қалаларындағы салынып бітпеген тұрғын үй нысандарын қаржыландырудан, халықтың ипотекалық заемдарын қайта қаржыландырудан және Астана қаласының жаңадан салынған нысандарындағы пәтерлерді сатып алудан тұратын шаралар кешені пайдаланылды.

2009 жыл ішінде Астана қаласындағы салынып бітпеген тұрғын үй нысандарын аяқтауға 39 млрд. теңге (барлығы 30 нысан) бөлінді. Ал Алматыда 2008 – 2009 жылдары тұрғын үй кешендерінің құрылысын аяқтауды банктер арқылы қаржыландыруға 23 млрд. теңгеге жуық бөлінді. Сонымен қатар Астана қаласының 46 салынып бітпеген нысандарындағы 6203 пәтерді сатып алу үшін 41 млрд. теңге бөлінді.

ЕДБ арқылы ипотекалық заемдарды қайта қаржыландыруға 11 банкке⁵⁷ 120 млрд. теңге бөлінді. Жалпы сомасы 120,5 млрд. теңгеге 31 мың заемшымен шарттар қайта жасалды.

Салынып жатқан нысандардағы пәтерлерді ЕДБ ипотекалық заемдар беру есебінен сатып алуды көздейтін механизмге 5 банк – АТФ банк, Еуразия банкі, Цеснабанк, Темірбанк және Альянс Банк қатысуда. Бұл банктер 13 аяқталмаған құрылыс нысанындағы, оның

⁵⁶ ҰӘҚ, ҚМ, ЭБЖМ деректері бойынша

⁵⁷ БТА Банкі, ҚКБ, Халық Банкі, Альянс Банкі, ЦКБ, АТФ Банкі, ТемірБанк, Caspi Bank, Цесна Банкі, Еуразия Банкі, Нұр Банк

ішінде Астанадағы 11 нысандағы және Алматыдағы 2 нысандағы пәтерлерді мүдделі тұлғалардың сатып алуын қаржыландырады деп көзделеді. Нысандардың жиынтық құны 19,5 млрд. теңгені құрайды.

2. ШОБ қолдау көрсету жөніндегі шаралар. ШОБ-не қолдау көрсетуге Қазақстан Республикасының Ұлттық Қорынан 120 млрд. теңге бөлінді, оның 117 млрд. теңгесі Тұрақтандыру бағдарламасының 3-траншын іске асыруға бағытталды. Бөлінген қаражат 2009 жылғы ақпанда 12 әріптес банк арасында бөлініп берілді. ШОБ қаржыландыру жөніндегі бағдарламаның талаптары оған әріптес банктердің меншікті қаражатымен қатысу мүмкіндігін көздейді. Алайда «АТФ Банк» АҚ ғана баптапқыда 10,0 млрд. теңге сомасында қаражат бөлді. Осылайша, Бағдарлама бойынша қаржыландырудың жалпы пулы 127,0 млрд. теңгені құрады. 3-ші транш шеңберіндегі кредиттер мынадай шарттармен берілді:

- кредиттің ең көп сомасы - 750 млн. теңгеге дейін;
- кредиттеу мерзімі – 84 айға дейін;
- жылдық тиімді сыйақы ставкасы - 12,5% аспайды;
- заем валютасы – теңге;
- ШОБ субъектілерінің қолданылып жүрген заемдарын ҰӘҚ қаражаты есебінен қалыптасатын портфельдің 70%-ына дейін шектеумен қайта қаржыландыру;
- айналым қаражаттарын толықтыруға арнап берілетін заемдар бойынша 6 айға дейін, ал басқа мақсаттарға арнап берілетін заемдар бойынша 12 айға дейін негізгі борышты өтеу бойынша жеңілдікті кезең;
- ШОБ субъектісі банктік заем шартын жасаған күннен бастап 2 айдың ішінде заемды игеруді бастауы тиіс.

Қаражатты игеру 2009 жылғы 1-жартыжылдықтың аяғында аяқталды. Әріптес банктер 123,1 млрд. теңге сомасына 2 565 заемшыны қаржыландырды. Қаражатты ЕДБ-ға орналастырудың орташа пайыздық ставкасы – 7,8%, ақырғы заемшы үшін тиімді пайыздық ставка – жылдық 12,2%.

Салалық бөлуде қаражаттың 70% астамы сауда және қызмет көрсету саласына бағытталды, бұған, өз кезегінде, елде қалыптасып отырған шағын және орта кәсіпкерліктің салалық құрылымы себепші болды. Аймақтық бөлуде неғұрлым көп сома Алматыға – 40,9 млрд. теңге (453 заемшы) және Астанаға – 20,6 млрд. теңге (304 заемшы) берілді. Бағдарламаны іске асыру нәтижесінде 9 765 жұмыс орны құрылды.

3. Агроөнеркәсіптік кешенді қолдау жөніндегі шаралар. Бастапқыда осы бағыт шеңберінде ауыл шаруашылығы саласын, оның ішінде егістік және жиын-терім жұмыстарына арнап 120 млрд. теңге бөлу көзделді. Қаржыландыру «Қазагро» ҰХ» АҚ холдингінің қатысуымен жүзеге асуда. 2009 жылғы 15 қазандағы жағдай бойынша агроөнеркәсіптік кешенді қаржыландырудың жиынтық көлемі 68,4 млрд. теңгені құрады.

4. Инновациялық, индустриалдық және инфрақұрылымдық жобаларды іске асыру. Қазіргі кезде ҰӘҚ дағдарысқа қарсы бағдарлама шегінде мынадай сомаға инвестициялық жобалар пулын қалыптастырды: ҰӘҚ құрылымына кіретін даму институттары, түрлі өнеркәсіп салаларында 212 жоба мақұлданды, оның 160-ы қазір қаржыландырылып жатыр. 1-жартыжылдықтың аяғында ҰӘҚ осы бағытқа арналған инвестициялары 1,4 млрд. долл. құрады, мұның өзі кезең ішінде Қазақстандағы инвестициялардың жиынтық көлемінің 12% құрайды.